GRĄŽINKIME ATMINTĮ

„Jis buvo nepakartojamas“

JUOZO TUMO - VAIŽGANTO VIDURINĖJE MOKYKLOJE PAMINĖTOS BUVUSIO ŠIOS MOKYKLOS MOKYTOJO, DAINŲ, MARŠŲ IR PIRMOJO LIETUVOJE SOLFEDŽIO VADOVĖLIO AUTORIAUS KAZIMIERO JOVAIŠOS 100-OSIOS GIMIMO METINĖS.

Scenos gilumoje — jubiliato portretas. Salėje — stendas nuotraukų iš K. Jovaišos gyvenimo ir veiklos. Jame įrašyti prasmingi dabartinio Lietuvos muzikų draugijos pirmininko P. Dikčiaus žodžiai: „Kad pasiektume tokį muzikinio auklėjimo lygį, koks buvo prieškario meto Lietuvos gimnazijose, daug triūso reikės įdėti visiems muzikantams — tiek mokytojams, tiek profesionalams atlikėjams“.

Auditorijai yra ko pasiklausyti...

Trenkia K. Jovaišos maršą vaikų muzikos mokyklos mokinių pučiamųjų orkestras (vadovas A. Gudonis). Mokytojas V. Vajega supažindina su K. Jovaišos gyvenimu ir veikla (daugiausia Rokiškyje). Muzikos mokyklos mokinių ansamblis (vadovas V. Pučka) dainuoja dainas: „J. Tumui - Vaižgantui“ ir „Baltos burės plazda“. Savo tėvelį prisimena dukra, taip pat muzikantė Marija Cernienė. Ir taip visą minėjimą atsiminimai persipina su dainomis. Šiltais žodžiais mini savo uošvį J. Petronis, daug ką turi papasakoti apie savo mokytoją nusipelniusi dainininkė Irena Jasiūnaitė bei orkestrantai V. Levandavičius, A. Neniškis, J. Gagiškis, buvęs mokinys L. Juozonis. Dainuoja J. Tumo - Vaižganto vidurinės mokyklos mergaičių ansamblis ir choras (vadovė V. Valiulienė). Su daina ir šokiu pasirodo 3-osios vidurinės mokyklos folkloro ansamblis (vadovė J. Valtonienė). Minėjimą užbaigia orkestras kitu K. Jovaišos maršu. Moksleiviai skirstosi, o svečiai ir šeimininkai pokalbį pratęsia prie kavos puodelio. Ir vėl praeities atsiminimai, kurie persipina su dabarties rūpesčiais...

Pasakoja Marija JOVAIŠAITĖ - CERNIENĖ, Panevėžio vaikų muzikos mokyklos mokytoja:

„Tėvelis — muzikos entuziastas. Patraukdavo mokinius net iš gatvės. Taip keli berniukai įstijungė į Panevėžio 1-osios vidurinės mokyklos orkestrą. Vėliau, pakliuvę į kariuomenę, buvo jam už tai dėkingi, net laiškus rašė. Man teko pas tėvelį mokytis solfedžio. Buvo labai reiklus. Turėdavo būti mirtina tyla, ypač diktantus rašant. Kartą, kažką sukalbėjusi, išgirdau: „Jovaišaite, lauk!“

Pasakoja Irena JASIŪNAITĖ, nusipelniusi Lietuvos operos ir baleto teatro solistė:

„Man davė sugiedoti bažnyčioje giesmę. Ne „Ave, Marija“, kuklią. Išrašė gaidas, loiyniškus žodžius ir įkalė melodiją. Giedodama pajutau savo didelį balsą (bažnyčios akustika). Mokytojas man akomponavo vargonais. Jis mokėdavo įžiebti meilę dainavimui ar grojimui. Kai gastroliavo Kauno operos teatro solistė Zaunienė, man primygtinai kelis kartus liepė ateiti pasiklausyti. Nustebau, kad solistė gali taip žemai dainuoti. Iki tol maniau, kad, turėdama žemą balsą, soliste negalėsiu būti. K. Jovaišą prisimenu, kaip vieną iš įdomiausių pedagogų. Jis buvo nepakartojamas“.

E. VAJEGIENĖ
D. Bičkovskajos nuotraukos

Gimtasis Rokiškis. 1990, lapkričio 29.

MŪSŲ KALENDORIUS

„Man sent neskubu!“

Sunku patikėti, kad Alfonsui Keliuočiui jau 80 metų. Ne kiekvienas, daug jaunesnis, sugeba taip džiaugtis gyvenimu kaip jis. Su juo kalbantis atrodo, jog jį lydi tik laimė ir sėkmė. O juk visko būta: ir liūdesio, ir skausmo, ir nelaimių. Tik jis toks gyvybingas: po visų bėdų bemat atsitiesia. A. Keliuotis — tipiškas aukštaitis: atlapaširdis, geranoris, nemokąs atsisakyti prašomas atlikti kartais gal ir ne prie širdies kokį nors darbą. Per savo ne taip jau trumpą gyvenimą jis darbavosi žurnalų redakcijose, bibliotekoje, mokykloje, švietimo skyriuje. Redagavo, rašė straipsnius, mokė lietuvių kalbos ir literatūros, vadovavo literatų ir turistų būreliams, režisavo, pats valdino, neatsisakydamas pabūti net Senelių Šalčiu. Ir dabar redaguoja Rokiškio kultūros fondo laikraštį „Prie Nemunėlio“. Bet turbūt neapsiriksiu sakydama, kad iš visų darbų mieliausias jam buvo ir tebėra poezijos rašymas. Tai jo tikrasis pašaukimas. Gaila, kad kūrybai ne visada buvo palankios sąlygos: kiti darbai ir buitiniai rūpesčiai surydavo laiką, o sovietiniais metais dar sekiojo jo brolio Juozo Keliuočio, „Naujosios Romuvos“ redaktoriaus politinė byla. Juk ir pats Alfonsas dirbo „Naujojoje Romuvoje“. Todėl respublikinėje spaudoje dažniausiai nepasirodydavo duoti spausdinti eilėraščiai, todėl neišleido jo į turistinę kelionę po užsienį, nepatvirtino Rokiškio švietimo skyriaus siūlymo suteikti jam nusipelniusio mokytojo vardą...

Nors A. Keliuotis rašyti pradėjo dar gimnazijos suole, taip jau susiklostė, kad iki šiol jam pavyko išleisti tik vieną poezijos rinkinį „Nerūpestingas berniokas“. Parengtas antrasis rinkinys „Medaus pilstytojas“, turėjęs pasirodyti karo metais, prisiartinus frontui, nebeišvydo dienos šviesos. Tik dabar, atgavus laisvę, atsirado sąlygos išleisti viso jo gyvenimo eilėraščius. Knyga „Klajūnė liepsnelė“ šiomis dienomis turėtų pasiekti skaitytoją.

Savo poezijoje, kaip ir gyvenime, A. Keliuotis optimistas. Jo kūrinių lyrinis herojus — pramuštgalvis, eina per gyvenimą švilpaudamas, krėsdamas pokštus, dažnai atstumtas, bet nenugalėtas — visada linksmas, tikįs savimi ir pasauliu. Tokia herojaus pozicija, tokia autoriaus pozicija. Ji labai ryški savo mokytojui skirtame eilėraštyje „Vis priekin“.

Blogu oru keliauti man teko —
Žvarbioj vėtroj per krušą ir lietų,
Žirgas lėkė be kelio ir tako,
Sumautom ir nežinomom vietom.
Ir neišsilaikiau aš ant balno —
Kritau, žirgui per griovį bešokant,
Tačiau purvą nubraukęs greit delnu,
Veržiuos pėsčias vėl priekin, kaip mokei.

Pagrindinės A. Keliuočio poezijos temos — asmeniniai išgyvenimai, gamta. Visuomeniniai politiniai įvykiai mažai liečiami. Į vaizduojamus dalykus autorius dažnai žiūri su lengva pašaipėle. Mintis reiškia sodrialis, netikėtais žodžiais, vaizdais, palyginimais. Tai A. Keliuočio poezijos savitumas. Ne kartą girdėjome įvairiuose susibūrimuose skaitomus jo eilėraščius apie širdį — „trikampį mėsos gabalioką“, apie berną, kuriam „dūkt, gyvent, mylėt velniškai taip noris“. Centrinėje bibliotekoje nuo rytdienos pradės veikti A. Keliuočio kūrybos paroda.

Baigdama norėčiau jubiliatui palinkėti:

Tegu plaka tigai ir ritmingai
Tas trikampis mėsos gabaliokas,
Ir griaudėja nerūpestingai
Berniokiškas tavo juokas.

E. VAJEGIENĖ

Gimtasis Rokiškis. 1991, rugsėjo 11

PANDĖLIUI — 400 METŲ

PANDĖLYS šiemet švenčia 400 metų sukaktį. Ta proga žvilgterėkime į šį Rokiškio rajono šiaurės vakarų kraštą, kur žmonės kalba kupiškėnų, kitaip dar vadinama rotininkų-dadininkų, tarme: „Rotai vorgina orkį", „Tata ir dada tabageria olų". („Prie Nemunėlio" Nr. 3 yra šia tarme parašytas pasakojimas apie aludarį). Jei kitur rajone yra nemažai kalvų kalvelių, tai čia lygumos, kuriomis teka Apaščia, Nemunėlis ir Lėvuo.

Pasidomėkime, kokius žmones išaugino šis lygumų kraštas, kuriose srityse jie pasižymėjo. Kas iš žymesnių atvykėlių įnešė indėlį į pandėliečių gyvenimą.

Iš šio krašto yra kilę net keli Nepriklausomos Lietuvos ministrai: kun. Vladas Mironas (1880 — 1954), kilęs iš Kuodiškių km., 1936—1939 m. buvęs ministras pirmininkas, Juozas Audėnas (1898—1982) iš Rumpiškėnų kaimo, paskutinis Žemės ūkio ministras A. Smetonos vyriausybėje (1936—1940 m.), JAV 1986 m. išleidęs atsiminimus „Paskutinis posėdis". Aišku, jie tarybiniais metais Lietuvoje likti negalėjo: V. Mirono buvo ištremtas ir tremtyje mirė, o Audėnas pasitraukė į Vakarus ir aktyviai dalyvavo VLIK-o veikloje.

Šiame krašte, Kirdonyse, 1900 m. gimė ir būsimasis tarybinis generolas-majoras Adolfas Urbšas.

Pandėlio žemė išaugino nemaža mokslininkų. Prieš II pasaulinį karą Paryžiuje teisės mokslų daktaratą įsigijo Povilas Kesiūnas, gimęs 1893 m. Stenionyse ir per neramų savo gyvenimą reiškėsi įvairiuose srityse: vargonininkas, mokytojas, žurnalistas, teisininkas, rašytojas. Jis mirė 1981 m. Čikagoje. Enciklopedijoje randame paminėtus dar šiuos mokslininkus: kalbininkus — Joną Zemvaldą Balkevičių (g. 1923 m. Gudeliuose), Antaną Jakulį (g. 1939 m. Panemunyje, mirusį 1994 m.); chemikus — Eleną Čižiūnaitę (g. 1918 Panemunyje); Gerardą Bajorą g. 1928 Grubose); inžinierius — Julių Vaisiliauską (g. 1933 m. Apaščioje), Teklę Kapustinskaitę (g. 1928 m. Sičiūnuose), Antaną Butėną (g. 1928 m. Panemunyje).

Prie mokslininkų reikia priskirti ir Aukštadvaryje 1928 m. gimusį literatūros mokslų daktarą Vytautą Kubilių, išdrįsusį anais metais pasakyti kai kam nepriimtinas tiesas apie kūrybą, iškėjusį daug įdomių literatūros mokslo problemų.

Pandėliečiai išaugino nemaža kultūros bei meno žmonių. V. Vanago išleistame „Lietuvių rašytojų sąvade" randame kelis iš šio krašto kilusius rašytojus, pradedant 19 a. pabaiga (kaip „tykus buvo vakarėlis") kun. Petru Rimkevičium (g. 1842 m. Nantškiuose), baigiant jauniausiu, pirmąjį eilėraščių rinkinį išleidusiu 1981 m. Arvydu Gentu (g. 1954 m. Panemunyje). Jų tarpe randame ir Kazį Praną Inčiūrą (g. 1903 m. Ažušlekštyje), rašiusį eilėraščius ir nemaža išvertusį iš kitų kalbų, ten pat gimusią 1922 m. Valeriją Inčiūraitę, spausdinusią periodikoje poeziją ir vaizdelius. Kelis apsakymų rinkinius išleidusį Romą Strtupą, gimusį 1887 m. Steponiuose, o 1934 m. nuskendusį Nemune, ir gerai žinomą šių dienų prozaiką bei kino scenaristą Rimantą Savelį. 1942 m. gimusį tuose pačiuose Steponiuose. Prie rašančiųjų būrio reikia pridėti dar nepakliuvusį į „Lietuvos rašytojų sąvadą" jo brolį Vytautą, gimusį tuose pačiuose Steponiuose 1928 m. ir aktyviai besireiškiantį rajoninėje spaudoje; ir senokai rašantį, bet tik dabar pradėjusį spausdintis buvusį tremtinį Vytautą Činauską, gimusį 1930 m. Pandėlyje.

Davė Pandėlio kraštas ir žymių dailininkų. Tiesa, iš jų profesionalas — tik vienas, būtent — Petras Klaulėnas (g. 1905 m. Naborskis (1868 — 1937), toks ir Alfonsas Gaška, gimęs 1906 m. Stenionyse, žymus kraštotyrininkas, surinkęs nemažai etnografinės medžiagos. Pagal ją buvo parašytos ir vaidinamosios „Pandėliečių vestuvės".

PANDĖLIO KRAŠTO ŽMONĖS

Su Pandėliu savo gyvenimą surišo kiti žymūs žmonės, ypač dvasiškiai. Čia 1812 m. prancūzmetį praleido poetas kun. A. Strazdas. Čia palaidotas religinės literatūros vertėjas kun. J. Zenevičius (1798—1858) ir kun. K. Prialgauskas (1801 — 1856), išleidęs nemaža religinio turinio knygelių. Šventortuje ir poeto, vyskupo A. Baranausko jaunystės draugo kun. Prano Viksvos kapas. Čia kunigauta ir poeto Mykolo Šeižio-Dagilėlio. O Pandėlio dvare raštininkauta Valerijono Ažukalnio-Zagurskio (1818—1874).

Prieš 45 metus čia mokytojavo žymus tautosakininkas, liaudies muzikos instrumentų tyrinėtojas mokyt. Stasys Paliulis. Poezijoje darbavosi poetas Paulius Širvys. Rež. Tumino spektaklyje „Čia nebus mirties" kaip tik ir atsispindi jo gyvenimas Pandėlyje.

1946 m. apie keturis mėnesius Pandėlyje kunigavo žymus ekonomistas prof. Fabijonas Kemėšis (1879 m. Moletų r.). — 1954 m. tremtyje) Pandėlyje jis buvo suimtas, dvejus metus kalėjo Šilutės lageryje, o vėliau buvo ištremtas į Kemerovo sritį.

Sioje apžvalgoje paliesti tik mokslo, meno bei kultūros darbuotojai. Like nepaminėti knygnešiai, daraktoriai, 1863 m. sukilėliai. Nepriklausomybės kovų dalyviai — savanoriai bei pokario rezistentai.

Elena VAJEGIENĖ

Panemunio rezistentams. Jo iniciatyva kuriamas Pandėlio krašto muziejus. Kraštotyros srityje darbavosi ir Jonas Vajega (1908—1986). Tiesa, jis gimė Rygoje, bet savo laikė pandėliečiu, nes čia buvo jo giminės šaknys, o po žemės reformos Narteikiuose įsikūrė ir jo tėvas. J. Vajega buvo kurčnebylių mokymo Lietuvoje pradininkas, 1938—1956 m. vadovavęs Kauno kurčnebylių mokyklai.

Reiškėsi pandėliečiai ir muzikos srityje, ypač panemuniečiai. Jonas Byra (1891—1972) buvo Lietuvos operos ir baleto teatro solistas. Panemuniečiai Nikodemas Martinonis (1887—1957) buvo žymus dirigentas, pedagogas bei kompozitorius. Ypač įdomi [illegible] Čerkauskų giminė. Penki iš šešių jų šeimos narių tapo savamoksliais muzikantais, daugiausia vargoninnkais. Tik Povilas Četkauskas, baigęs Klaipėdos konservatoriją, tapo chorvedžiu ir pirmuoju akordeonistu. Parašė pirmąjį lietuvišką vadovėlį šiam instrumentui ir kūrė pjeses. Iš šios gausios Četkauskų šeimos veliau išaugo būrys jaunesnių Četkauskų — profesionalių muzikantų. Paminėtini du chorvedžiai Vytautai (vienas iš jų vadovavo Rokiškio vaikų muzikos mokyklai) ir folkloristė Genė Četkauskaitė, bet jie dabar jau nebe pandėliečiai.

Atskirai norisi pakalbėti apie žmones, kurie ne tik šiame krašte gimė, bet ir čia praleido didesnę savo gyvenimo dalį, besidarbuodami pandėliečių labui. Toks buvo ir Bagdalavos gydytojas Karolis Za-

Nuotraukose: L. Sepkos kapas Pandėlio apylinkėje Lebedžių kapinėse; Fragmentas iš įžymiojo pandėliečio Liongino Sepkos kompozicijos „Paukščių balius". A. Žuklio nuotraukos

Prie Nemunėlio. 1991, balandis

ĮŽYMŪS MŪSŲ KRAŠTO ŽMONĖS

JUOZAS KELIUOTIS

„JO INTELEKTO UŽSIDEGANTI GALIA, RYŽTAS GALVOTRŪKČIAIS VYTIS EUROPĄ, ENTUZIASTIŠKA IDEALISTO DVASIA, BE JOKIŲ SKEPTIŠKUMO NUOSĖDŲ, NEPAVARGSTANTI „ŠVIESI NUOTAIKA" TAIP IR LIKO NEPANAUDOTA LIETUVIŲ KULTŪROS IŠLIKIMUI IR ATSINAUJINIMUI".

VYTAUTAS KUBILIUS

JAU ne vieną kartą prisimename iš Rokiškio krašto kilusius žmones, apie kuriuos sovietmetyje nebuvo galima pasakyti visos tiesos arba išvis geriau buvo tylėti. Prisimename V. Lašą, J. Tūbelį, L. Dovydėną. Neseniai susitikome su rašytoja Ale Rūta, gyvenančia JAV. Dabar ateina eilė Juozui Keliuočiui, kuris savo entuziazmu ir plačia kultūrine veikla galėtų stoti šalia J. Tumo - Vaižganto, taip pat kilusio iš buvusios Rokiškio apskrities. Nuo J. Keliuočio gimimo šiandien sueina 90 metų, bet jau devyneri, kai jo nėra tarp gyvųjų.

Juozas Keliuotis, kaip ir jo jaunesnysis brolis Alfonsas (jo 80-metį paminėjome pernai) gimė Joniškio vienkiemyje, esančiame netoli mūsų miesto. Mokėsi Rokiškio gimnazijoje. Atestatą įgijo Panevėžyje (tuo metu Rokišky dar nebuvo vyresniųjų klasių), studijavo Kauno ir Paryžiaus universitetuose. Buvo garsus žurnalistas: rašė daug publicistinių straipsnių, redagavo įvairius periodinius leidinius — „Ateities spindulius", „Rytą", „Granitą", „Naująją romuvą", „Kūrybą". Dėstė Kauno universitete. Išleido keletą knygų.

Iš visų darbų bene reikšmingiausias — „Naujosios romuvos" leidimas. Šiam žurnalui, ėjusiam nuo 1931 m. pabaigos iki 1940 m. vidurio, jis atidavė daug jėgų ir širdies, jam skyrė savo lėšas. Organizuodamas šio žurnalo leidimą, turėjo daug puikių idėjų, bet tuščias kišenes, šį jo sumanymą rėmė Lietuvos inteligentija: daugelis rašytojų, dailininkų, mokslininkų, kurie bendradarbiavo „Naujojoje romuvoje", neimdavo honorarų. Atsirado žymių žmonių, aukojančių savo lėšas žurnalo leidybai. Štai prezidentas A. Smetona ir arkivyskupas J. Skriveckas kasmet duodavo po 1000 litų. Ir vis dėlto, nors „Naujoji romuva" buvo labai populiari, turėjo nemažai rėmėjų ir prenumeratorių, jos finansiniai reikalai nebuvo geri. Redaktorius, kuriam buvo skirta 600 litų alga, niekada nepaėmė daugiau kaip 300 (iš V. Aleknos atsiminimų), tik tiek, kiek būtina labai kukliam vienišo žmogaus pragyvenimui. Visa kita ėjo žurnalo reikalams. Kai už žurnalą nebuvo sumokėtas didžiulis pajamų mokestis, antstolis, norėjęs aprašyti redaktoriaus turtą, jo nerado: J. Keliuotis, gyvendamas privačiame bute, neturėjo net savo baldų. Bet „Naujoji romuva" ėjo ir būrė vis daugiau savo šalininkų. Buvo organizuotas „naujaromuvių klubas", kur rinkdavosi visų menų, mokslo bei politikos žmonės ir diskutuodavo įvairiausiomis temomis. Kadangi klubo posėdžiuose lankydavosi ne tik įvairių profesijų, bet ir įvairių pažiūrų žmonės, nagrinėjami klausimai būdavo svarstomi įvairiapusiškai. Šitos klube vykusios diskusijos būdavo perkeliamos ir į žurnalo puslapius. J. Keliuotis mokėjo burti bendram darbui net priešingų pažiūrų žmones. Savo memuaruose J. Keliuotis prisimena, kokį tikslą turėjo, organizuodamas „Naujosios romuvos" leidimą: „Reikia pasivyti kultūringąsias Europos tautas ir tarp jų užimti garbingą vietą. Juk mes jau dunstame partinėse ir asmeninėse rietenose. Juk mums jau gėda stovėti visos Europos akivaizdoje apsirengus tokiu prastu apvalkalu, nemadingu ir neskoningu. Reikia sprogdinti sustabarėjusias ir sustingusias mūsų kultūros ir mūsų gyvenimo apraiškas. Reikia pasireikšti šviežiomis ir gyvomis, autentiškomis ir moderniomis formomis. O jėgų kūrybinių turime pakankamai".

J. Keliuotis turėjo daug gražių sumanymų, daugelį jų bandė įgyvendinti, bet visa jo veikla nutrūko sovietiniais metais. Ir ne dėl to, kad jis nebūtų norėjęs dirbti kultūros darbo, o todėl, kad nesugebėjo „pataikyti į kojąą". 1940 m. K. Korsakas jį paskiria „Kultūros" žurnalo redaktoriumi, nes pripažino, kad nepriklausomybės metais geriausias žurnalas buvo „Naujoji romuva". J. Keliuotis parengia labai gražiai apipavidalintą puošnų numerį ir negali suprasti, jog tokio negalima leisti, nes jis gražesnis už Maskvoje einančius žurnalus. J. Keliuotis „nesugeba" įsisavinti „pačios pažangiausios" pasaulėžiūros, todėl 1945 m. pašalinamas iš Rašytojų sąjungos, nebegauna darbo universitetuose, pagaliau apkaltinamas antitarybiškumu ir nuteisiamas trejiems metams. Po dvejų metų, J. Paleckio dėka, prašant dailininkams J. Vienožinskiui, P. Aleksandravičiui, J. Mikėnui ir rašytojui P. Cvirkai, išleidžiamas į laisvę. Tačiau grįžęs nepuolė dėkoti komunistų partijai ir garbinti naujojo gyvenimo. Todėl juo susidomi KGB ir už „Naujojoje romuvoj" spausdintus straipsnius duoda „kelialapį" į „tarybinius kurortus" jau net 25 metams. Jam vėl pavyksta: jį gelbsti žymus tarybinis rašytojas I. Erenburgas (su juo susipažino gyvendamas Paryžiuje) ir A. Vienuolis (tada LTSR AT deputatas). Po ketverių lagerio metų, 1956-aisiais, J. Keliuotis paleidžiamas. Nepaisant įtakingų žmonių noro jam padėti, Keliuotis nebuvo reabilituotas. Grįžęs į Vilnių, negavo nuolatinio darbo, jam nebuvo leidžiama reikštis kultūriniame gyvenime. Persekiojo KGB. J. Keliuotis jaučiasi be galo vienišas, nes dalis buvusių draugų bijo su juo „liaudies priešu", bendrauti, tie, kurie pas jį lankosi, yra arba KGB užverbuoti, arba pakliūva į nepatikimų žmonių sąrašą. Jis verčiasi labai sunkiai. Kartais gauna šį tą išversti iš prancūzų kalbos (aišku, vertimas išleidžiamas be jo pavardės), kartais ką nors parduoda iš savo turtingos bibliotekos. Tiesa, jam skyrė pensiją — 15 rb. Gelbėjo draugai emigrantai (J. Aleksandriškis, S. Zobarskas ir kiti) atsiųsdami siuntinį.

Dabar, turėdamas nemažai laiko, J. Keliuotis daug rašo ir grožinės literatūros, ir atsiminimų apie amžininkus ir save. Iš atsiminimų stambiausi (apie pusantro tūkstančio mašinraščio puslapių) yra autobiografiniai memuarai „Mano gyvenimas epochos audrose". Keletas ištraukėlių buvo 1988—1989 m. spausdinta rokiškėnų „Atgalvoje" ir „Prie Nemunėlio" 6-ajame numeryje. Dalį šių memuarų, pavadintų „Laisvę praradus", nelegaliais keliais pats autorius perdavė draugams emigrantams. Amerikoje po Keliuočio mirties 1986 m. jie buvo išleisti nauju pavadinimu „Dangus nusidažo raudonai". Čia vaizduojami pirmasis jo suėmimas ir pirmosios tremties metai. Visi kiti rankraščiai yra rankraštynuose bei brolio Alfonso asmeniniame archyve ir laukia mūsų kultūrininkų dėmesio. Juk, kaip rašo kitas mūsų kraštietis literatūrologas V. Kubilius, „J. Keliuotis, išgyvenęs „aklam ir juodam labirinte" keturis dešimtmečius, nesusitaikė su tamsos režimu. Išstumtas to režimo į nuošalę ir izoliuotas, jis stovėjo kaip praeities stulpas — išdidus ir bebalsis. Jo intelekto užsidegančią galią, ryžtas galvotrūkčiais vytis Europą, entuziastišką idealisto dvasią, be jokių skeptiškumo nuosėdų, nepavargstantį „šviesi nuotaika" taip ir liko nepanaudota lietuvių kultūros išlikimui ir atsinaujinimui".

E. VAJEGIENĖ

Gimtasis Rokiškis. 1992, rugsėjis

Literatų svetainė

Alė Naginskaitė

Praeities puslapį atvertus

Kai 1944 m. rudenį atvykau į karo apgriautą Vilnių, universitete jau nebeveikė V.Mykolaičio-Putino globojami literatai. Tačiau anų laikų nuotaikos dar dvelktelėdavo iš vyresniųjų kolegų kalbų. Naiviai tikėjau: fašistinės okupacijos metais aktyviai reiškėsi literatūroje H.Nagys, V.Mačernis, K.Bradūnas ir kt., todėl ir mes, šiek tiek jaunesni, galime ugdyti savo sugebėjimus, nekreipdami dėmesio į sovietų okupaciją, kuri po karo tikriausiai bus švelnesnė. Deja, apsirikau. Tiesa, kai 1946 m. pradžioje buvau priimta į Jaunųjų rašytojų sekciją, niekas per daug nesigilino į ideologinius klausimus. Tačiau tai truko neilgai. Po kelių mėnesių mus šešis (E. Karaliūtę, O. Jaskelevičiūtę, L. Stepanauską ir mane pagal kažkokį paragrafą, o kitus du, kurių gerai neprisimenu, už neveikluma) pašalino iš sekcijos. Pirmininkas K. Kubilinskas tik perskaitė nutarimą, nepaaiškinęs, kuo mes nusikaltome, ir, nedavęs mums žodžio, paprašė išeiti. (Po pusmečio tokio pat likimo susilaukė ir pats K. Kubilinskas.) Kuo mus kaltino, paaiškėjo iš E. Mieželaičio straipsnio "Jaunieji turi atsikratyti žalingojo senumo" ("Literatūra ir menas", 1946 m., Nr.5). Jis rašė: "Pasikydę formalistiniuose ieškojimuose, kai kurie pasidydo ir ideologiniuose klausimuose, nesidairydami ir neabejodami subrido į reakcinę ideologiją. Neatsitiktiniai nuo jaunųjų sekcijos atitrūko Karaliūtė, Naginskaitė, Steponis. Jie neįstengė kol kas atsisveikinti su atgyventa praeitimi savo poezijoje". (Šio straipsnio autorius po A. Ždanovo pranešimo buvo dar žiauriau apkaltintas.) Taigi gyvenom taip: "... ta kate tą pelę, ta pelė tą grūdą..." Nors ir buvo gaila sudaužytų iliuzijų, jaučiausi ištrūkusi iš spąstų ir toliau rašiau, mažai kam rodydamą.

Šiandien, kai išspausdinta daug tremtinių poezijos, geresniam praeities vaizdui gal praverstų ir gyvenusių tėvynėje, bet negalėjusių ar nenorėjusių spausdintis kūryba.

A. Naginskaitė-Vajegienė

Alė Naginskaitė 1946 metais

Manojo pavasario nuotaikos

Aš beilsėdama be galo pavargau
Ir nerandu, iš kur pasemt jėgų.
Tiktai matau, kaip saulė slysta nuo dangaus.

Jos besileidžiančios ugnim dar lyg degu
Ir taip su ja grimztu... O tu sakai:
"Kokia palaima plaukia gestančiu dangum".

Regiu: šešėly dyla toliuose miškai.
Ir džiugios spalvos nyksta iš sapnų...
Nurimęs kraujas stingsta kaip pusų sakai.

Šiek tiek gyvybę palaikau ir gyvenu
Viltim viena: atsidarys langai!..
Nutirpo rankos beilsėdamos ilgai.
1946

Aš norėčiau pabėgti iš mūrų:
Temdo saulę jie, slegia mane.
Kur banguoja rugiai žalia jūra,
Ten alsuoti pilna krūtinė.

Bąsa koja paliest veršlią žolę,
Nubaidyti žiogelį tolyn.
Įsisiurbti nutolstantin tolin,
Kad atplūstų platybė širdin.

Akyse gal rasa suspindėtų,
Nusiplautų apdulkus širdis...
Nusiprausia menkiausia žolytė

Čia kas rytą ir stiebias didi.
O norėtųs kaip žolei atgyti,
Žemės ramumą jausti širdy.
1946

Kažkas pro šalį eidamas pasakė:
"Kas merdinčiam gyvenime gyvenimas? Mirtis!"
Ir nuo tada prigeso mano akys
Ir plūsta nepažintas nerimas artyn.
Many ne aš, many lyg svetima širdis...

Girdžiu: už langų stūgauja sau vėjas.
O sieloje nyku kaip ištuštėjusiuos laukuos.
Ne, nieko svetimo... Tiktai išėjus
Raminusi viltis ir spinduliai šviesos.
Ruduo. Ir medžiai degina senus lapus.

Ir aš sudeginu, kas nebereikalinga.
Tai ne mirtis, tai rudenio diena,
Kuri ateina, vasarai pradingus,
Su melancholiška pasidabruota šypsena.
Pribrendo sėkla. Tad žiedam gana.
1947

Naktis vėjuota, ir šešėliai
Bėgioja liejasi žeme.

Vidinio siaubo nepakėliau
Ir štai su širdžia neramia
Blaškausi tarp nakties šešėlių.

Naktis vėjuota. Medžių šakos
Dejuoja skriedamos erdve.
Tarytum juodi paukščiai lekia
Su pilna sielvarto žinia.
Beviltiškai šešėliai plakas.

Svarstau: palūšiu ar išbūsiu.
Ir taip graudu pačiu man...

O medį perpleša per pusę.
O neša neša sutemon
Lapus pasiutę vėjo gūsiai.
1946

Laidojant B. Sruogą

Dega saulė tyliai mirštančiam lape.
Greitai viską pilkuma drumzli užlies.
Nesuspėję perdegt saulės spinduliai
Krinta lapais ant senų kapų žolės
Ir plevena lyg ugnelės iš giliai
Paslaptim sustingusios širdies.

Blaškos liepsnos mirštančioj kapų žolėj...
Tai maištingas troškulys iš žemės plėšias,
Tai nespėję perdegt saulės spindulial...

Toks simboliškas ruduo kapinėse.
Ir baugina, ir graudina jis mane:
Iš kapų užšliėptas skausmas kelias,
Lekia medžių kruvinais lapeliais
Ir pajuosta žemės šalnose...
1947

O kartais noris stiebtis sau kaip žolei
Ir neturėti jokios praeities.
Išaugus palinguot virš drėgno molio,
Paskui nudžiūti, pakirstai mirties.

Be skausmo nusilenkti vėjui draskant,
Be gėdos jam praūžus atsitiest...
Tai neturėtum, ką gali prarasti,
Tai nereikėtų jokios ateities.
1947

Pribrendo vėl sunki kančia
Ir krenta akmeniu širdin.
Norėjau ašaroj slapčia
Beviltį skausmą nuskandint.

Bet skausmas buvo per gilus:
Nuskendo ašara jame.
Todėl naujas gėlas galiu
Sutikti išore ramia.
1946

---- Lūžo jie... Greičiau greičiau eime.
Šuos griuvėsiuos, šičia brolis pasikorė.
Ko tylį, ko tu tyli kaip nebylė?
Ar pamišėlė ir vėl atidainuoja?
Bėkim, bėkim iš šitų griuvėsių.
Degina padus žanjos neatvėsę.
Degina širdis...
---- Naktis artėja.
Vėjas barškina nupilyšusiom skardom.
Rėžia žvirgždais į akis įsibegėjęs
Ir nutyla. Danguje žvaigždėm retom
Žiebiasi griuvėsių juodos skylės.
Įsiklausom į naktį... į save ...
Junta m stingdančią lavono tylą.
Jau!.. Neįsugi?..
Viešpatie, jeigu esi, išvesk.
Mes gyventi baisiai baisiai norim!
Tik išeiti iš griuvėsių, iš mirties.
Lūžo jie... Nevilty je iš siaubo pasikorė...
Pjovė gyslas... Rašė kraujumi eiles
Stingstą pirštai...
— Mes nenorim! —
— Mes nenorim —
Dar kartojasi griuvėsiuos ir numiršta.
Silpnas mūsų šauksmo aidas miršta...
O aplinkui - griaučiai, griaučiai, griaučiai...
Baltas kaulas spindi menesienoj...
Viešpatie, jeigu žinočiau, ko čia šauktis...
Klaidžiojam, pavargom. Sienos, sienos...
Ne, sakai, nebegaliu... Susėdam.
Tylim. Nekalbam. Neverkiame. Vis viena
Žinom - neišeisim... Kažko gėda,
Gaila, pikta..Tu dar vis dairaisi.
Nežiūrėk verčiau į tuos griuvėsius.

— Dega širdyje žanjos neišblėsę...
Mumyse taip pat yra griuvėsiai...

Ar pajėgsim išsiveržti dar į šviesą?
1948

Myliu gyvenimą
Nurytoj ašaroj,
Priverstinam šypsny
Ir eisenoj tvirtoj,
Nors padai kruvini...
Gyvenimą myliu.
Jo šaltą gilumą,
Jo visą platumą.
Be baimės nežinion einu
Ir kai iš rūko kyla šmėklos,
Aš ryto džiaugsmą gyvenu.
Kančių gyvenimą pradėjom,
Išniekintą ir trypiamą,

Taip mylimą.

Einu per jį, prakeiktąjį,
Nešuosi ilgesį tikrų dienų
Ir tikro juoko,
Neužšlėpto skausmo.
Ir rodos - jų gimimą
gyvenu...
Taip neišsakomai,
Taip nejmanomai
Tikiu gyvenimu.
1948

Suliepsnoti kaip žvakei prieš gestant
Ta liepsna, už save didesne,
Paskutinėj minutėj įprasmint
Tamsų kelią pašvaistės šviesa.

Juk nuo amžių gamta šitai žino:
Medžiai rudenį dažo lapus.
Jie kaip auksas sužėri beržynuos
Ir tik perdegę krinta supūt.

Visą pilkumą nykią iškentus,
Atsisveikint reikės su žeme.
Tegu dienos, blyškiai išgyventos,

Nusidažo mirties ugnimi.
Kelk savy didžią rudenio šventę
Ir sušvitęs sudeki ramiai.
1946

Lietuvos aidas. 1993, gegužės 1

KĄ AŠ ŽINAU IR ATSIMENU APIE SAVO TĖVĄ

Iš „Lietuvos rašytojų sąvado" sužinojome, kad 1991 m. sueina 100 m. nuo ilgamečio Rokiškio gyventojo Stasio Naginsko gimimo. Senieji rokiškėnai jį prisimena kaip mokytoją. Jaunimui šį pavardė nieko nesako. Kreipėmės į jo dukrą Eleną Vajegienę, prašydami smulkiau supažindinti su jo biografija.

Redakcija

Kai pagalvoju, kad aš jau vyresnė už savo tėvus — kažkaip keista. Mirė abu, turėdami po 64 metus. O 1991 m. vasario 17 d. tėvui, jei būtų gyvas, sueitų 100 metų.

Stasys Naginskas, ilgametis Rokiškio gyventojas, kilime ne rokiškėnas. Gimė jis Bružių km., Smilgių vlšč., Panevėžio apsk. (dabar Radviliškio raj.). Šeimoje buvo net vienuolika vaikų. Nors tėvai žemės turėjo nemažai, bet vertėsi nelengvai ir į mokslus leido tik jį vieną. Žinant S. Naginsko biografiją, išryškėja du, sakyčiau — skirtingi, jo gyvenimo etapai: jaunystė, sklidina aktyvios visuomeninės ir kultūrinės veiklos, ir sekantieji metai, pažymėti ligos, vienišumo ir bandymų spręsti kai kurias mokslo problemas.

Į kultūrinį darbą jis įsitraukė dar besimokydamas Panevėžio realinėje gimnazijoje. Jau tada siuntinėjo korespondencijas ir pirmuosius eilėraščius į „Aušrinę" ir „Vilį", o atostogų metu kaime organizuodavo spektakliukus ir juose vaidindavo. 1911 m., baigęs gimnaziją, įstoja į Maskvos matininkų institutą. Rengiasi būti inžinieriumi geodezininku, nors vilioja humanitariniai mokslai. Tačiau, baigęs realinę gimnaziją, kur buvo sustiprintas matematikos mokymas ir nebuvo lotynų kalbos, iš karto tęsti toliau mokslą galėjo tik panašaus profilio aukštojoje mokykloje, o be to ten buvo garantuota stipendija: (gaudavo per mokslo metus 300 rb.). Ir vis tiktai šalia privalomų institute mokslų, jis domisi kalbos klausimais: klauso žymių to meto kalbininkų paskaitų, mokosi kalbų, konsultuojasi su prof. N. Sokolovu ir lietuviais kalbininkais J. Jablonskiu ir K. Būga. Ir turbūt ne vien karas ir jį sugriebusi šiltinė lėmė, kad, prasimokęs 4 metus tiksliųjų mokslų, nebelaikė valstybinių egzaminų, nors visi iki tol reikiami egzaminai buvo išlaikyti. Į savo sūkurį jį jau buvo įtraukusi visuomeninė ir kultūrinė veikla. Jis — „Aušrinės" redakcijos narys (taiso „Aušrinės" kalbą, veda laiškų skyrių, pats rašo), vėliau dirba „Lietuvos žinių" ir „Santaros" redakcijoje, yra vienas iš pastarojo leidimo organizatorių. Spausdina savo straipsnius (pvz., straipsnyje apie M. K. Čiurlionį svarsto šio inspiruotą meno šakų sintezės klausimą), vertimus (pirmasis į lietuvių kalbą verčia J. Baltrušaičio rusiškuosius eilėraščius) ir savo kūrinėlius. Šalia darbo laikraščiuose rengia spaudai anksti mirusio Z. Gėlės-Gaidamavičiaus poezijos knygą, dėsto lietuvių kalbą įvairioms žmonių grupėms, yra nuolatinis valdybos narys „Lietuvių draugijoje aukštųjų Maskvos mokyklų moksleiviams šelpti" — rūpinasi kasmėnesinių vakarėlių rengimu, pats valdina ir režisuoja (pvz., Vydūno „Ne sau žmonės"). Be to išrenkamas „Knygų leidimo komisijos" sekretoriumi. Talkininkauja K. Būgai, redaguojančiam J. Juškos žodyną. Kuria lietuviškus technikos mokslo terminus. Panašų darbą tęsia ir 1918 m. atvykęs į Vilnių, dirbdamas karo terminologijos komisijoje, bendradarbiaudamas spaudoje, sekretoriaudamas Lietuvių mokslo draugijoje, mokytojaudamas Pirmoje Vilniaus vyrų gimnazijoje (vėliau pavadintoje Vytauto Didžiojo vardu). 1922 m. sueina į konfliktą su okupacine lenkų valdžia ir turi išvykti iš Vilniaus. Apsigyvena Rokiškyje, kur taip pat dirba gimnazijoje, siuntinėja į spaudą straipsnelius kalbos klausimais, padeda K. Būgai rinkti lietuviškus žodžius, į šį darbą įtraukdamas mokslelvius. Tačiau vis labiau ima šlubuoti sveikata. 1928 m. gydytojai konstatuoja atvirą tuberkuliozę ir prognozuoja, kad begyvens tik kelis mėnesius. Laimei, apsiriko — gyveno dar 27-nerius metus. Taigi, nuo 37-nerių savo gyvenimo metų jis jau ligonis, laikosi tik dėl to, kad niekada negėrė ir nerūkė, kad turėjo gerą priežiūrą ir visi buitiniai rūpesčiai gulė ant jo žmonos (mano motinos) pečių. Šiek tiek pagerėjus sveikatai, jis dar kelis metus mokytojauja, tačiau liga vėl paūmėja, ir 1935 m. gydytojų komisija, nustačius 100% nedarbingumą, išleidžia į pensiją. Gyvenimas uždaromas tarp keturių sienų ir tęstasi tai lovoje, tai prie rašomojo stalo... Bet ir dabar jis vis dar dirba. Be kalbos dalykų, nagrinėja Lietuvos istorijos klausimus. Susidomi V. Sekspyro autorystės problema, savarankiškai mokosi anglų kalbos ir iš originalo verčia „Hamletą" (1938-39 m., galutinė redakcija 1942 m.). Kaip pažymi šekspyrologas D. Judelevičius — tai pirmasis šio kūrinio vertimas į lietuvių kalbą iš originalo. Šis vertimas nebuvo niekur spausdintas, tačiau juo naudojosi Rokiškio gimnazijos mokytojai, dėstydami V. Sekspyro kūrybą. Apie šį jo darbą D. Judelevičius rašo: S. Naginsko „Hamleto" vertimas — tikras kūrybinis žygdarbis. Sunkiai sirgdamas, atskirtas nuo platesnės literatūrinės bei mokslinės visuomenės, neturėdamas daugelio naujausių mokslinių leidinių, nebejaunas žmogus parengė ir daugelį metų tobulino sudėtingos, aibės idėjinių ir meninių problemų keliančios Sekspyro tragedijos vertimą. Ir pasiekė lygį, kuris artėjo prie geresnių ketvirtojo dešimtmečio poetinio vertimo pavyzdžių" („Pergalė", 1972 m., 9 nr., 185 p.).

Sovietinės okupacijos bei karo metais jis nebeturi kur spausdintis. Tiesa, šį tą siuntinėja į Lietuvių literatūros ir kalbos institutą ir į „Naujosios romuvos" žurnalą. Pokario metais jam vėl tenka trumpam grįžti į darbą (mokykla, švietimo skyrius, biblioteka), kad mes, dvi

(nukelta į 4 psl.)

Prie Nemunėlio. 1991, vasaris.

KĄ AŠ ŽINAU IR ATSIMENU APIE SAVO TĖVĄ

Stasys Naginskas.

(Atkelta iš 3 psl.)

jo dukros, galėtume studijuoti. Tačiau neilgam. 1948 m. rudenį vėl apserga ir antrą kartą išeina į invalidumo pensiją (tik 1935 m. jam skyrė mėnesiui 300 lt, o dabar 21 rb.). Per paskutiniuosius šešerius metus jis vis dar šį tą siuntinėjo į Literatūros ir kalbos institutą, tačiau jėgos mažėjo, ir 1955 m. balandžio 12 d. jis mirė.

S. Naginskas pasirašinėdavo įvairiais slapyvardžiais: jaunystėje — Pumpuras, Simas Stūra, Visuomenis, Seniukas, Staje Naginskas, vėliau — S. Nagmantas, S. Na-gas ir pavarde.

Liko nemažai nespausdintų jo rankraščių, kurių dalis yra Lietuvos literatūros institute, reikšminglausi Pedagoginiame muziejuje Kaune (V. Sekspyro „Hamleto" vertimas, „Senosios Lietuvos gyventojai ir jų kalba", „Lietuvių giminės nuo Herodoto ligi Sakso Gramatiko" ir kt.), o visi likę — M. Mažvydo bibliotekoje Vilniuje.

S. Naginsko interesai buvo įvairūs, daug kur jis buvo iniciatorius. Jaunystėje daugiau reiškėsi literatūroje (atrodo, kad tų kūrinių pats ne perdaug vertino, nes namuose neliko jokių jų rankraščių), vėliau domėjosi daugiau mokslo sritimi. Visą gyvenimą šį bei tą vertė (iš rusų, lenkų ir anglų k.). Tik nedaugeliį savo sumanymų S. Naginskui pavyko realizuoti. Tačiau svarbu tas, kad žmogus visą gyvenimą kažko siekė, svajojo ir dirbo.

Baigti norėčiau S.Naginsko kūrinėlio, išspausdinto 1917 m. „Santaros" 30 nr., ištrauka: „...Iliuzijos yra brangiausias žmogaus turtas (...) Nes ir negali žmogus be iliuzijų būti, žmogus, kuris budi, žmogus, kuris budėti norėtų, žmogus, kuris sapnų išsigando, kurie taip gudriai apgaulioja".

Prie Nemunėlio. 1991, vasaris

Netradicinis pokalbis su miesto meru

Su Rokiškio meru Eugenijum Majausku kalbasi "Prie Nemunėlio" redakcijos narė Elena Vajegienė.

E. V. Jūs taip nepanašus į kitus merus. Kai Vilniaus meras rengiasi parduoti miesto vandenis prancūzams, tikriausiai tikėdamasis ir sau naudos, Jūs padovanojate naujosiose kapinėse pastatytai koplyčiai savo rankų darbo altorių. Seniau bažnyčių fundatoriai buvo kilmingi turtuoliai. Jie statydino bažnyčias arba Dievo garbei, arba savo garbei, arba dėl savo sielos išganymo, žinodami, jog bus meldžiamasi už juos tol, kol stovės jų statydintos bažnyčios. Kas paskatino Jus šiam kilniam poelgiui?

E. M. Sunku atsakyti. Aišku, ne mano paties religiniai įsitikinimai. Aš mačiau, kad tai viena iš priemonių bendrauti su tikinčiaisiais mūsų miesto gyventojais. Juo labiau, kad anksčiau tikintieji buvo diskriminuojami. Tai išbalansavimui. Antra - bažnytinis grožis. Aišku, jis išliks. Pagaliau tai buvo priemonė ir save patį parodyti.

E. V. Patvirtinkite arba paneikite Rokiškyje sklindančias kalbas, jog rengiatės padovanoti dar vieną altorių Rokiškio bažnyčiai.

E. M. Žinote, nenorėčiau atsakyti. Avansu duoti pažadai gali būti neišteséti. Jei padarysiu, tada ir šnekėsime.

E. V. Kur Jūsų talento šaknys? Gal buvo Jūsų giminėje dievdirbių ar šiaip nagingų meistrų, kokių nors kraitinių skrynių dirbėjų? Kada ir kas Jus paskatino meistrauti bei drožinėti?

E. M. Pirma, aš dar nesu meistras. Bala žino, kas paskatino. Nežinau. Senelis meistravo muzikos instrumentus. Bet tai neturi nieko bendro su mano darbu. Aš nemuzikalus. Dėdė Leonas dirbo medžio inkrustacijas. Primityviais instrumentais, panašiais į L. Šepkos. Bet iš jo nespėjau pasimokyti. Kai jau buvo toks noras, dėdė mirė.

Eugenijus Majauskas.

D. Zibolienės nuotr.

E. V. Aišku, esate paveldėjęs meninius polinkius. Jūsų genuose užprogramuota būti menininku. Kada pradėjote drožinėti?

E. M. Prieš aštuonerius metus.

E. V. Ar padeda Jūsų meniniai polinkiai tiesioginiame darbe?

E. M. Išskyrus papildomą darbą ir vargą - nieko. Na, gal leidžia geriau suprasti žmones, dirbančius kultūros darbą.

E. V. Ką norėtumėte palinkėti rokiškėnams kultūros darbuotojams bei menininkams?

E. M. Kad šie metai nebūtų blogesni už praeitus. Turint tokias sąlygas, buvo daug padirbėta.

E. V. Dėkoju už atsakymus, redakcijos vardu linkiu sėkmės visuose Jūsų darbuose. O svarbiausias palinkėjimas - šiemet surenkite medžio drožinių parodą.

E. M. Tai kad aš nieko neturiu. Ką padarau - išdalinu. O ar Jūs matėte ką nors iš mano darbų?

E. V. Deja. Tik apie juos girdėjau.

E. M. Tai važiuojam, parodysiu.

Ir mes išvažiavome, Pirmiausia į kapines. Ten meras labai gyrė tikrai vykusį Rokiškio architektės Danguolės Daglienės projektą, pagal kurį pastatyta koplyčia, ir aiškino, kad altorių, kryžių ir žvakidės reikėjo derinti prie jos stiliaus. Architektė jo darbu buvusi patenkinta. Tikrai, darbai įspūdingi, ypač kryžius, kurį sakėsi ilgiausiai dirbęs. O kai aš užklausiau, kur visa tai sumeistravo, pasiūlė parodyti ir savo dirbtuvę. Važiavome į "Saulėtekio" kolektyvinį sodą. Prie įvažiavimo mus pasitiko to paties meistro meniška "Saulėtekio" rodyklė. O po to stovinėjome prie atskirų jo rankomis papuoštų namelių. Aš vis klausinėjau, ar čia jau meistro buveinė. Ne ir ne. Tai esąs svainio, tai draugo namelis. Čia jo pirmas, čia antras, trečias "blynas". Ir galiu patvirtinti - nė vieno prisviluslo. Akis ganiau lyg ažūriniais mezginiais papuoštomis stoginėmis, kraitinių skrynių ornamentais išgražintomis durimis. O meistro dirbtuvėje - nuostabiomis lubomis. Ir visur ryškios mūsų tautodailės tradicijos.

Ne visus jo puoštus nameliuš apžiūrėjome - mero laukė tiesioginis darbas. Nebuvo galimybės pamatyti ir kitur esančių jo dirbinių. Šiaip taip sužinojau, kad jis išpuošęs ankstesnės savo darbovietės kabinetus, darželio "Ąžuoliukas" koridorių, padaręs porą kryžių... Bet tai esą nereikšmingi dalykai. Grįžtant dar kartą priminė: jeigu rasiu reikalo rašyti straipsnį, kad būtinai paminėčiau, kokį puikų koplyčios projektą sukūrė mūsų miesto architektė.

Tai toks kuklus ir darbštus žmogus ir menininkas Eugenijus Majauskas - mūsų meras. Sakykite, ar bent vienas miestas gali tokiu pasigirti?

Prie Nemunėlio. 1993, balandis

Tas netradicinis mūsų miesto meras

SU ROKIŠKIO MERU EUGENIJUMI MAJAUSKU KALBASI ELENA VAJEGIENĖ.

E. V. Jūs taip nepanašus į kitus merus. Kai Vilniaus meras rengėsi parduoti miesto vandenis prancūzams, tikriausiai tikėdamasis ir sau naudos, Jūs padovanojate naujosiose kapinėse pastatytai koplyčiai savo rankų darbo altorių. Seniau bažnyčių fundatoriai buvo kilimingi turtuoliai. Jie statydino bažnyčias arba Dievo garbei, arba savo garbei, arba dėl sielos išganymo, žinodami, jog bus meldžiamasi už juos tol, kol stovės jų statytosios bažnyčios. Kas paskatino Jus šiam kilniam poelgiui?

E. M. Sunku atsakyti. Aišku, ne mano patiės religiniai įsitikinimai. Aš manau, kad tai viena iš priemonių bendrauti su tikinčiais mūsų miesto gyventojais. Juo labiau, kad anksčiau tikintieji buvo diskriminuojami. Tai išbalansavimui. Antra — bažnytinis grožis. Aišku, jis išliks. Pagaliau tai buvo priemonė ir save patį parodyti.

E. V. Patvirtinkite arba paneikite Rokiškyje sklindančias kalbas, jog rengiatės padovanoti dar vieną altorių Rokiškio bažnyčiai.

E. M. Žinote, nenorėčiau atsakyti. Avansu duoti pažadai gali būti neištesėti. Jei padarysiu, tada ir šnekėsime.

E. V. Kur Jūsų talento šaknys? Gal buvo Jūsų giminėje dievdirbių ar šiaip nagingų meistrų, kokių nors kraitinių skrynių dirbėjų? Kada ir kas Jus paskatino meistrauti bei drožinėti?

E. M. Pirma, aš dar nesu meistras. Bala žino, kas paskatino. Nežinau. Senelis meistravo muzikos instrumentus. Bet tai neturi nieko bendro su mano darbu. Aš nemuzikalus. Dėdė Leonas dirbo medžio inkrustacijas. Primityvialis instrumentalis, panašiais į L. Sepkos. Bet iš jo nespėjau pasimokyti. Kai jau buvo toks noras, dėdė mirė.

E. V. Aišku, esate paveldėjęs meninius polinkius. Jūsų genuose užprogramuota būti menininku. Kada pradėjote drožinėti?

E. M. Prieš aštuonerius metus.

E. V. Ar padėda Jūsų meniniai polinkiai tiesioginiame darbe?

E. M. Išskyrus papildomą darbą ir vargą — nieko. Na, gal leidžia geriau suprasti žmones, dirbančius kultūros darbą.

E. V. Ką norėtumėte palinkėti rokiškėnams kultūros darbuotojams bei menininkams?

E. M. Kad šie metai nebūtų blogesni už praėjusius. Turint tokias sąlygas, buvo daug padirbėta.

E. V. Dėkoju už atsakymus, linkiu sėkmės visuose Jūsų darbuose. O svarbiausias palinkėjimas — šiemet surenkite medžio drožinių parodą.

E. M. Tai kad aš nieko neturiu. Ką padarau — išdalinu. O Jūs matėte ką nors iš mano darbų?

E. V. Deja. Tik apie juos girdėjau.

E. M. Tai važiuojam, parodysiu.

Ir mes išvažiavome. Pirmiausia į kapines. Ten meras labai gyrė tikrai vykusį Rokiškio architektės Danguolės Dagienės projektą, pagal kurį pastatyta koplyčia, ir aiškino, kad altorių, kryžių ir žvakidės reikėjo derinti prie jos stiliaus. Architektė jo darbu buvusi patenkinta. Tikrai, darbai įspūdingi, ypač kryžius, kurį sakėsi ilgiausiai dirbęs. O kai aš užklausiau, kur visa tai sumeistravo, pasiūlė parodyti ir savo dirbtuvę. Važiavome į „Saulėtekio" kolektyvinį sodą. Prie įvažiavimo mus pasitiko to paties meistro meniška „Saulėtekio" rodyklė. O po to stovinėjome prie atskirų jo rankomis papuoštų namelių. Aš vis klausinėjau, ar čia jau meistro buveinė. Ne ir ne. Tai esąs svainio, tai draugo namelis. Čia jo pirmas, čia antras, trečias „blynas". Ir galiu patvirtinti — nė vieno prisviliusio. Akis ganiau lyg ažūriniais mezginiais papuoštomis stoginėmis, kraitinių skrynių ornamentais išgražintomis durimis. O meistro dirbtuvėje — nuostabiomis lubomis. Ir visur ryškios mūsų tautodailės tradicijos.

Ne visus jo puoštus namelius apžiūrėjome — mero laukė tiesioginis darbas. Nebuvo galimybės pamatyti ir kitur esančių jo dirbinių. Siaip taip sužinojau, kad jis išpuošęs ankstesnės savo darbovietės kabinetus, darželio „Ąžuoliukas" koridorių, padaręs porą kryžių... Bet tai esą nereikšmingi dalykai. Grįžtant dar kartą priminė: jeigu rasiu reikalo rašyti straipsnį, kad būtinai paminėčiau, kokį puikų koplyčios projektą sukūrė miesto architektė.

Tai toks kuklus ir darbštus žmogus ir menininkas Eugenijus Majauskas — mūsų, Rokiškio miesto, meras.

Gimtasis Rokiškis. 1993, birželio 11

Prie Nemunėlio

LIETUVOS KULTŪROS FONDO ROKIŠKIO RAJONO VISUOMENINĖS TARYBOS LEIDINYS

1993 m. balandžio mėn.

Nr. 7

Žymus žurnalistas, mokslininkas bei rašytojas Juozas Keliuotis (1902-1983) ne tiktai kad kilęs nuo Rokiškio ir lankęs Rokiškio gimnaziją, bet ir vėliau, jau pagarsėjęs, ne kartą čia buvojo, skaitė paskaitas, domėjosi mūsų krašto gyvenimu.

Praėjusiais metais suėjo 90 m. nuo jo gimimo, o šiemet 10 nuo jo mirties.

J. Keliuotis 1967 m.
V. Vajegos nuotr.

ELENA VAJEGIENĖ

JUOZO KELIUOČIO AUTOBIOGRAFINIAI MEMUARAI

Po J. Keliuočio mirties 1983 m. jo brolis Alfonsas, nepaklusdamas saugumiečio, pristatiusio Juozo draugu Praną, reikalavimui veas velionio bute esančius rankraščius atiduoti į rankraštyną, atsivežė Rokiškin jo autobiografinius memuarus, daugiau kaip pusantro tūkstančio mašinraščio puslapių. Atsiminimų įžanginėje autorius taip nusako jų rašymo tikslą: "Sulaukus septyniasdešimt metų amžiaus tiek vieko handžius ir mėginus pergyvenus tiek gyvenimo audrų, sukaupus tiek patirties ir pagaliau patekus į sokias tragiškas sąlygas, kada dieną ir naktį akis į akį turi žiūrėti į mirties prarają, atėjo laikas žvilgterėti į savo praeitį ir į savo išgyventą epochą, sukurti viso savo gyvenimo ir savo epochos vaizdą, kuris gal būt apims ir mano mirtis ir paliecks ką nors naujo apskritai apie žmogų".

Visi atsiminimai suskirstyti į penkis pluoštus. Pirmame pluošte, pavadintame "Mano gyvenimas epochos audrose" (autobiografija) 1 d., autorius pateikia savo gyvenimo faktus nuo gimimo iki kalėjimo okupacijos paskutinių dienų, nepamirštamas spindžiai ir vertinti to laikotarpio politinius, istorinius įvykius ir kultūrinį gyvenimą. Antras pluoštas - "Lauvę prarasdai" 1 d. - apima 1945-1947 m., kada autorius buvo pirmą kartą suimtas, kalintas ir kaip grįžo iš tremties. Trečias pluoštas - "Lauvę prarasdus" II d. čia aprašo suėmimas ir antroji tremtis - 1947-1956 m. Ketvirtas pluoštas - "Grįžau į tėvynę" - 1956-1972 m. ir penktas pluoštas "Siaubo brūzgynuose" - 1972-1975 m. - išgyvenimai apsistojus Vilniuje.

Kaip matome, aeskiri pluoštai apima labai nevienodus laiko tarpus (paimasis net 42 m.) su labai skirtingais autoriaus amžiaus ir Lietuvos gyvenimo tarpsniais. Kituose pluoštuose - tik keleris metų įvykiai. Daryčiau išvadą, jog autorius vėlus savo memuarus buvo sumanęs pavadinti "Mano gyvenimas epochos audrose". Juos berašydamas vėliau atskiriems savo gyvenimo etapams davė smulkesnius pavadinimus.

Nors atsiminimų centre - pats autorius, kuriam rūpi ne tiek aplinkiniai įvykiai, kiek jų sukelti išgyvenimai, jucise nemažai ir pažintinės medžiagos, dažnai niekur kitur neradomų faktų, ypač apie tarpukario metų nepriklausomos Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Iliryškėja intensyvi ir kūrybinga autoriaus veikla. Jam pavyko įgyvendinti sumanymą leisti "Naująją romuvą" europinio lygio kultūros ir meno žurnalą, konsolidnojant tauta, supažindinantį su pasaulio kultūra ir ugdantį tautinę kultūrą. Siekdamas šio tikslo, jis parode didelį sumanumą ir drąsą (ėmėsi leidimo, neturėdamas nei pinigų, nei įtakingų rėmėjų), visiška pasitventimą užvaldžiusiai aėjai (dažnai keisdavo antygimimo, prasiskolindavo) ir didelius organizacinius sugebėjimus (apie žurnalą subūrė iškimiausius Lietuvos žmones, apgynė žurnalą nuo mokesčių ir cenzūros).

1940 m. sovietams okupavus Lietuvą, "Naujosios romuvos" leidimas greitai buvo nutrabdytas. Bet J. Keliuotis dar nepasilaimamas iš kultūrinės veiklos: jis, atėjus K. Korsakui į vadovaujančias pareigas, skiriamas "Kultūros" žurnalo redaktoriumi, dar gali dalyvauti Lietuvos rašytojų sąjungos veikloje. Atsiminimuose iliryškėja sunkiai sutramdomas J. Keliuočio "nepaklusnumas". Nejaikdamas K. Korsakui: jis meta "Kultūros" redagavimą ir savavališkai pobėga iš Kauno į Vilnių. Ir tik P. Cvirkos "nutvertas" ir pagaidintas, jog gali būti išgabentas pas meškas, sutinka būti jo pargabenamas atgal. Prisimindamas pomirosius okupacijos metus, autorius atskleidžia ne tik savo kritišką nusistatymą, bet ir kitų žmonių poziciją, atsiuždoėjo tragiškos ir komiškos įvykiai, spalvingai piešia V. Krėvės, J. Vienožinskio, K. Korsako, P. Cvirkos, L. Gira, A. Venclovos ir kt. paveikslus, vieniems simpatizuodamas, iš kitų pasišaipydamas.

Atskirdamas praaidėjusio karo ir naujos okupacijos tūrovę, J. Keliuočio atskleidžia inteligentijos nuotaikas - nuo viličių atgauti nepriklausomybę iki siauto, prasidėjus areštams ir gabenimui į mirties stovyklas. Šiuo laikotarpiu jis rebera aktyvus, nebijantis rizikos (gelbėja sovietmety aktyviau pasireiškusius menininkus, leidžia "Kūrybą", bendradarbiauja pogrindinėje spaudoje). Tačiau į jo sielą jau ima graužtis baime ir nepasitikėjimas, netikrumo jausmas dėl ateities. Jis sliptosis, kad nebūtų suimtas. Tačiau, grįžtant sovietinei okupacijai, sąmoningai ryžtasi likti tėvynėje ir kentėti su kitais tautiečiais.

Po karo gyvaidėda J. Keliuočio tragedija: suėmimas, tardymas, kalėjimai, zoologiaga nuo kūrybinės veiklos. Atsiminimuose apie šį laikotarpį ryškėja jo noras nepasiduoti, nepolūžti. Sykiu vis stiprėja paniška skundikaima, paranoviėjimas.

Jo atsiminimai apie tagerius skiriasi iš gausios šios rūšies memuarasikos savo keliuočiškumu: atskleidžia ilgoto, nejaraktiško intelektualo, nesugebančio dirbti jokio fizimo darbo, vargus (vos prižūrėtojas apsidžiauga, jog pagaliau ir Keliuotis sugebėjo sukrauti rastus, jie sugriūva). Jis labai nepatogus kaliniy (nepatikauja "veršenskams", veltui vilgo kalėjimo duonų). Sulikviduoti jį irgi neišeina (susitaikėja su I. Ezenburgu). Todėl jį siuntinėja iš lagerio į laperį ir pogaisiau ištremia į akį, kuriame atskirti nuo pasaulio dirba buvę kaliniai, kad pats pelnytųsi sau duoną. Čia jis gauna sargo vietą ir, susidraugavęs su vietiniais mokslervais, jų remiamas, išsip tiap prasimaitina.

Manyčiau, kad pačią dutiausią tragediją kaip asmenybė J. Keliuotis išgyvena ilbeistas (laisvę, aes neturi sąlygų jis pasinaudoti. Jis negali reikštis kultūrinėje veikloje, kadangi jo mąstymas neatitinka sovietinių standartų. Juo labiau jo laikysena: jis visai nesirengia atgailauti už praeitį ir nuolat kartoja J. Herbačiausko posaką: "Dievas suvėtė kiaulę, bet aš jai nesilenksiu". Atsiminimuose jis dutiniuojasi: "...savo gyvenimu saulėcidy savo tilos galvus ir savo pavargusiu pečių nesutinka nulenkti prieš savo tėvynės povergėjus, tad normiems dar linksmus pagyventi aš balsus ir keistus, nesupranamas ir pavtu nesuvokiamas žmogus". Saugumo perskiejamas ir prievarziajamas J. Keliuotis daroisi labai įtarus ir nepasitikinis jį lankančiais žmonėmis, kurių tarpe, aišku, buvo ir ukrų, ir gavaizduojamų agentų. Atsiminimuose nemažai pasakojimų, kaip su juo norėta susidoroti (išprovokuoti muštynes, nuvilodyti dujom, nuskandinti jūroje). Tiems, kurie tuo netiki, primena prof. J. Kazlausko liksmą. Nebelindodamas, kad Lietuvoje dar galima gyvitikėti (senieji bičiuliai beiga išmirti), jis vis plačiau ima susirašinėti su emigrantais. Gauna iš jų vertingų meno knygų, naujausių muzikos plokštelių ir materialinės paramos. Visa tai nepatinka valdančiai partijai ir saugumui (J. Keliuotis gali parašyti ko nereikia. Jis, demonstruodamas modernaus meno albumus ir muziką, demoralizuoja jį gausias laiškanti jaunimą). Todėl bandoma jį prigąsdinti, kad nutrauktų ryšius su užsieniu. K. Korsakas ir A. Venckova paprašo V. Mykolaitį spėti J. Keliuotį, jog, nenustojęs susirašinėti su emigrantais, jis pats gali būti apkaltintas esąs Amerikos šnipas. [tai J. Keliuotis taip atsakęs: "Jei mes patys ribosime ir taip jau labai apribotas savo teises, tai iš tiesų virsime vergais. Ir daugelis atžvilgių šis vergiškumas kyla iš apačios. Niekas to mums nedraudžia, o mes patys smame save draustis. Tada ir valdovai ima to reikalauti, kaip normalaus dalyko. Šios pražudingai tendencijai reikia užkirsti kelią, kitaip vergiškumas neturės jokių ribų". V. Mykolaitis jam pritarės. Kadangi J. Keliuotis nenustoja susirašinėti, nutaria jį sukompromituoti emigrantų akyse. Prievartuoja parašyti straipsnį apie tarybinės Lietuvos pasiekimus. Ima iš jo interviu ir viso taip perdirba, jog autorius nebepažįsta savo minčių. Jis piktinasi, kreipiasi, bet negali nei protestuoti.

Atsiminimuose autorius guodžiasi, kad nei dieną, nei naktį negalįs pabėgti nuo košmariškų pergyvenimų. Bet vis tiek jis nepasiduoda, daug rašo, svarbiausia - atsiminimus, nors ir žino, jog už juos galėtų būti vėl apkaltintas. Negana to, sugeba apie savo rašinius duoti žinią emigrantams ir neįkliuti. O toks pavyzdys buvo 1975 m. J. Keliuočio iš Amerikos gauta J. Janulaičio laiškų, kuriame nurodyta (o naivumas!), kam ir kada perduoti savo rašinius. Bet J. Keliuotis nepamiršęs kur gyvena. Jis supranta, jog laisko tarnyb saugumui žinomas, ir nepasinaudoja siūlytoma pastangomis. Kad J. Keliuotis neklydo, liudija netrukus "Tiesoje" pasirodęs V. Miniotu straipsnis "Pirkti kas nepardiuodama". Jame J. Keliuotis šlovinamas ir gerlamas, kad esas tarybinis žmogus, todėl nedrodąs užsieniečiams savo rankraščių. Bet V. Miniotas apsirako. J. Keliuotis, pasitikinius kitai progai, vis tik persiunte užsieniečiams savo memuarus (o gal tik jų dalį). Tiesa, apie tai atsiminimuose nerašoma. Bet mes žinome, jog po jo mirties 1986 m. JAV buvo išleista knyga "Dangus nuaidžio raudonai", kurią sudarė J. Keliočio atsiminimai apie paskutiniąsias vokiečių okupacijos dienas, sovietų grįžimą, pirmąjį jo suėmimą ir pirmą sugrįžimą į Lietuvą.

Nors J. Keliuotis nuolat nimanuoja dėl savo fizinės negalios, dėl prislėgtos nuotaikos, tačiau iš atsiminimų matyti, kad jis nebuvo prarasęs humoro. Kai Šventė savo 70 m. ir žmonės jo teiravosi, kada galį ateiti pasveikinti, J. Keliuotis suskirste juos grupėmis ir paskyrė dienas. I diena gimtiems, II - dailininkams, III - rašytojams ir t. t. Oi gabiojoe diena tiems, kuriuos laikė saugumo agentais, ir paskutinė diena esterams (tikriausiai irgi agentėms), kurios norėjusios pavergti jo širdį. Agentai, ateję su žmonomis, gražiai tarpusavyje bendravę, o damos įsižeidusios, susipykusios ir išbėgusios.

Iš atsiminimų matome, jog J. Keliuotis ecbuvo prisirišęs prie materialinės gerovės, neatsižado savo buities. Pats sakosi gyvenąs kaip dangaus paukščiai, kurie nei sėja, nei pjauna". Todėl jis buvo įgudęs visada gyventi kukliai, nusi duona ir augiene, kantriai pakelti ir dideliu nepatogumus, ypač grįžęs iš tremčių. Jis atsidavė kitų globai: "...draužių man bičiuliai atsiuntavo iš Amerikos, augienės atnešdavo geraširdės pono ir panelės. Tik jau per daug stalkos užsakdavau pas pažįstamus, kurie mielai mane pavalgydindavo".

Dažniausia vertybė jam buvo asmeninė laisvė. Todėl jis niekada nebijojo sakyti, ką mano, ir savęrkė prisitaikėlius: "Jei žmogus nekalba, ką galvoja, tai greitai liausis ir galvojęs, aes mintis ir kalba esmingai organiškai susijusios. Jei jis ima kalbėti tai, ko visiškai negalvoja, kas prieštaraują jo sąžinei ir pasaulėžiūrai, jis tuo prasranda ėtikos jausmą, pasidaro nenormalius ir veidmainiu. Jei jis ima tai daryti, kas prieštaraują jo protui, jo jausmams, jo pasaulėžiūrai, jis pasidaro aiekčas, išdavikas, vertas tik paniekos ir pajuokos".

J. Keliuotis daugiausia kremasi dėl to, kad tiek tremtyje, tiek iš jos grįžęs, negali reikštis kaip menininkas, mastytojas, jog eina niekais jo intelektualinės ir kūrybinės pajėgos, jog nėra galimybės išleisti to, ką jis yra parašęs. O susidarytų 10-15 tomų.

Atsiminimų autorius, vertindamas save ir kitus, yra kategoriškas. Geros nuomonės apie save ir ne vesada apie kitus. Juos dažniausiai vertina pagal jų intelekto sugebėjimus ir laikyseną okupantų atžvilgiu. Atsiminimuose daug žvaiu to meto veikėjų bei kūrėjų charakteristikų. Liūdna, kad epochos audrų metytas ir vėtytas J. Keliuotis prarado pačią gražiausią savo jaunystės savybę - pasitikėjimą žmogumi. [gyvenimo pabaigą ėmė abejoti net ir pačiais artimiausiais žmonėmis.

Gali kiti klausimas, ar galima viskuo, kas ten parašyta, tikėti. [tai atsako pats J. Keliuotis, 1972 m. pradedamas rašyti šiuos memuarus:

"Žinoma, galbūt čia bus daug kas pamiršta, daug kas nepasibeta ir neiškeita, daug kas subjektyviai įvertinta. Bet kagi darysi, jei toks žmogaus likimas: jis, necedamas vis atsinaujinti, priverstas nuolat pamiršti, ką jau buvo pergyvenęs ir išgyęs, kad jis sau visada pasibeka subjektas, nors ir kažkiek stengtysi pasidaryti sau tik objektu. Absoliutus objektyvumas pasilieka tik kaip motas ir kaip siekiamas idealas. Tai argi vienas iš žmogaus tragizmo šaltinių".

PAMĄSTYMAI SULAUKUS JUOZO TUMO - VAIŽGANTO VIDURINĖS MOKYKLOS 75-MEČIO

1918 m. paskelbusi Nepriklausomybę Lietuva kėlėsi laisvam gyvenimui. Nors šalis buvo nualiinta ilgalaikės carinės priespaudos ir Pirmojo pasaulinio karo, nors dar tebebuvo vokiečių okupacinė kariuomenė, daugelyje Lietuvos didesniųjų miestų buvo steigiamos gimnazijos. Nesvarbu, kad beveik nebuvo profesionalių pedagogų ir iš viso nedaug baigusių aukštąjį mokslą, turėta didžiulis entuziazmas - šviesios kultūringos Lietuvos vizija. Rokiškyje jau apie 1907 m. buvo įsikūręs "Saulės" draugijos, vadovavo jaunas, tik ką baigęs agronomijos mokslus Tartu universitete Kazimieras Petruškevičius. Kadangi jis priešta buvo baigęs Marijampolės gimnaziją, kur buvo dėstoma ir lietuvių k., galėjo jos mokyti gimnazistus, o kaip agronomas - dėstyti gamtos mokslus. Be jo, mokytojais dirbo Michalina Popickaitė, Vladas Apanavičius ir kun. Petras Rukšys. "Saulės" gimnazija gyvavo tik iki 1919 m. pradžios. Per šv. Kalėdas Rokiškyje valdžią paėmė revoliucinis komitetas. 1919 m. sausio mėn. suformuota nauja

II laidos abiturientai (baigę 1926 m.) po 50 metų susitinka su savo mokytoja J. Janulioniene.

besirūpinančios švietimo ir kultūros reikalais, skyrius. Jo iniciatyva 1918 m. rugsėjo 1 d. buvo atidarytos 3 gimnazijos klasės, o prieš Kalėdų atostogas ir IV-oji. Pirmoji Rokiškio gimnazija (tiksliau progimnazija) turėjo "Saulės" vardą. Jai mokyklos vadovybė. Direktoriumi (tada vadintu prezidiumo pirmininku) išrinktas baigęs Krokuvos dailės akademiją rokiškėnas Justinas Vienožinskis. Vasario 4 d. pedagogų tarybos posėdy buvo panaikintas tikybos dėstymas, o buvęs direktorius K. Petruškevičius ir kai kurie mokytojai atsisakė darbo. Daugelis tėvų nustojo leisti vaikus į bolševikinę mokyklą, nors nei J. Vienožinskis, nei kiti mokytojai nepropagavo naujos ideologijos.

1919 m. pavasarį Lietuvos savanoriai išvijo iš savo krašto bolševikus. Gimnazija perėjo į miesto savivaldybės, vėliau į Lietuvos švietimo ministerijos žinią. Nepriklausomybės laikais sustiprėjo mokyklos materialinė bazė, pedagogų kadrai ir svarbiausia - mokykla išugdė daug norinčių tarnauti Tėvynei šviesuolių. 1925 m. buvo išleista pirmoji abiturientų laida, 1931 m. pastatyti gimnazijos rūmai, 1933 m. gimnazijai suteiktas J. Tumo-Vaižganto vardas. Daugelis buvusių direktorių (J. Vienožinskis, Antanas Purėnas, Vytautas Didžiulis, Juozas Petrulis) jaunystėje kovojo prieš carinę priespaudą. Visi to meto gimnazijos direktoriai (be minėtų dar Vilius Grytė, Mečys Kviklys ir Juozas Janulionis) tabai atsakingai žiūrėjo į savo pareigas. 1922 m. Kaune įkūrus universitetą, atsirado mokytojų, baigusių mokslus jau lietuviškoje aukštojoje mokykloje. Ir J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje jų metai iš metų daugėjo. Lietuva jau turėjo nemažai inteligentijos, sparčiai integravosi į Vakarų Europą. Deja, 1940 m. ji prarado nepriklausomybę. Prasidėjo ilgalaikė okupacija, gerokai pakeitusi ir mokytojų, ir moksleivių gyvenimą. Kadangi mokykla buvo pagrindinis tautos ir valstybės dvasinės kultūros ugdymo židinys, okupantai jau pirmaisiais priespaudos metais ėmėsi represijų prieš aktyviesnius ir kūrybingesnius mokytojus. 1941 m. pavasarį iš Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijos buvo ištremti su šeimomis mokytojai Akvilė ir Petras Biliūčiai, Matilda ir Vincas Sabai, Regina ir Juozas Šukiai, Monika ir Vincas Stulpiai, represijas. Tačiau karo pradžioje jėžiebusi viltis atgauti laisvę greitai buvo naujųjų okupantų užgesinta. Siautėjo ir necistai. Sušaudė šioa mokyklos mokytoją komunistą Praną Servą ir daug žydų tautybės moksleivių. 1944 m. artėjant frontui, daugumas vyresniųjų klasių moksleivių stojo

Rokiškio J. Tumo-Vaižganto vid. m-los mokytojai, mokęsi šioje mokykloje.

tuometinis direktorius Eugenijus Šalkauskas ir 1934-36 m. m. čia direktoriavęs Mečys Kviklys (jis net nuteistas sušaudyti). Išvežta nemažai ir moksleivių su tėvais. Karas sustabdė sovietines į vietinę rinktinę, svajodami apginti Lietuvos laisvę. Bet grįžo sovietinė okupacija. Mokykloje dėl antisovietinių nuotaikų prasidėjo areštai. Trumpiau ar ilgiau buvo kalinti mokytojai - Antanina Žmuidzinaitė, Janina Steiblytė, tik kelias dienas čia mokytojavusi Janina Makuškaitė, Juozas Lipas, Kazimieras Jovaiša, P. Narauskas... Keliomis bangomis 1944-45 ir 1945-46 m. m. vyko moksleivių areštai. O prasidėjus trėmimams, Sibiro platybėse atsidūrė mokyt. Agnė Dekanytė, Valė Augytė, Agota Nakvosaitė, Ada Einorytė. Neišvengė tremties ar kalėjimo ir iš Rokiškio pasitraukę mokyt. Anelė ir Juozas Tarvydai, Ona

(Nukelta į 2 psl.)

Prie Nemunėlio. 1993, rugsėjis

PAMĄSTYMAI SULAUKUS JUOZO TUMO - VAIŽGANTO VIDURINĖS MOKYKLOS 75-MEČIO

(Atkelta iš 1 psl.)

Balnionytė, Gerutis ir Kęstutis bei jo žmona Liuda Kalpokai... Iš klasių būdavo išvedami moksleiviai, kad, sovietine terminologija tariant, "pakrautų" į gyvulinius vagonus, kur jau buvo jų tėvai.

Po tokių "pamokų" sovietų valdžiai darėsi lengviau drausminti pedagogus ir moksleivius. Ji siekė, kad sovietinė Lietuvos mokykla sugriautų tai, ką per 20 metų formavo nepriklausomybės laikų mokykla: tautinį sąmoningumą, religines tradicijas, laisvo žmogaus savarankiškumą, humanizmo idėjas. Kiek sovietams tai pavyko, šiandien dar sunku įvertinti. Galima tik pasidžiaugti, kad prie buvusios J. Tumo-Vaižganto vidurinės mokyklos, nežiūrint, kad ji vadinosi E. Tičkaus vardu, tiko stovėti daug ką primenantis Vaižganto paminklas, kad prasidėjus Sąjūdžiui, ne tik anksčiau čia mokęsi, bet ir dauguma tuometinių moksleivių ir mokytojų siekė, kad mokyklai būtų sugrąžintas Juozo Tumo-Vaižganto vardas, ir ji 1989 m. balandžio 25 d. buvo atgautas. Mokykloje buvo dar gyvos nepriklausomybės laikų idėjos. Tai liudija tas faktas, jog nelikus prievartos, savaime, be jokių nurodymų iš viršaus išnyko beveik pusę šimtmečio idėjiškai auklėtos komjaunimo, pionierių ir spaliukų organizacijos.

Dabartinė mokyklos situacija panaši į pirmųjų jos gyvavimo metų sąlygas tuo, kad ir tada, ir dabar yra pokupacinis laikotarpis, kai reikia likviduoti okupantų paliktas nuosėdas žmonių sąmonėje, subręsti laisvei.

Nežiūrint, kad pirmaisiais metais mokyklą reikėjo kurti vos ne iš nieko - nebuvo nei mokyklai tinkamo pastato, nei paruoštų mokytojų kadrų, nei vadovėlių, o dabar viso tai turime, atrodo, jog kai kuriais atžvilgiais buvo lengviau tada. Anuomet tauta gyveno laisvės, nepriklausomybės siekiais, į visus sunkumus žiūrėjo kaip į laikinus, mokėjo aukotis. Mokytojauti ėjo kas tik turėjo žinių, tinkančių mokyklai, - agronomai, gydytojai, inžinieriai ir t. t. Panašiomis nuotaikomis gyventa ir dabar, pradėjus žygį dėl Nepriklausomybės. Tačiau ją paskelbus, daugelis "išaikvėpė". Šiandien daug kam materialinė gerovė yra svarbiausias dalykas. Atsirado daug egoizmo, šlaurumo, nenoro galvoti apie tautos ateitį. Visa tai negali neatsiliepti mokytojų ir moksleivių nuotaikoms. Bet tikėkime, kad laisvoje valstybėje, laikui bėgant, susiformuos ir laisvas žmogus, jaučiantis atsakomybę už savo veiksmus ir būsimų kartų ateitį.

Per 75-erius metus pirmoji vidurinė mokykla Rokiškyje išaugo moksleivių ir mokytojų skaičiumi, sustiprėjo jų dalykinės žinios. Per šį laikotarpį mokyklą baigė 69 abiturientų laidos. Jos koridoriais vaikščiojo daug būsimų įžymybių: net 4 aukštųjų mokyklų rektoriai - Vilniaus universitete Juozas Bulavas, Lietuvos žemės ūkio akademijoje - Jonas Bulavas, Kauno politechnikos institute - buvęs šios mokyklos direktorius Antanas Purėnas ir Kauno Vytauto Didžiojo universitete - Algirdas Avižienis, du vyskupai - Antanas Deksnys ir Juozas Tunaitis, daugybė mokslo daktarų, dailininkai - Robertas Antinis, Jonas Mikėnas, Napaleonas Petrulis, Petras Stauskas, Ieva Naginskaitė, Juozas Varčlonis, Vytautas Klemka, rašytojai Elena Nakaitė - Aie Rūta, Pranas Kozulis, Aleksas Baltrūnas, Rimgaudas Graibus, Elena Mezginaitė, dainininkės - Irena Jasiūnaitė, Genė Kraskauskaitė, daugybė visuomenės veikėjų, kurių tarpe ir šiūdnos atminties LKP CK sekretorius Petras Griškevičius.

Per 75-erius metus pasikeitė net kelios mokytojų kartos. Iš daugiau kaip 20 gimnazijoje auklėtinių, veliau tapusių jos mokytojais, tik keli likę gyvi. Už tai šiandien mokykloje dirba didelis būrys buvusių jų mokinių. Tai liudija, kokia didelė yra gimtinės trauka. Keičiasi kartos, keičiasi gyvenimas, o mokykla išlieka. Apie 1980 m. pirmasis mokyklos direktorius Kazimieras Petrušekevičius atsiuntė tuometiniam direktoriui Algimantui Rudokui laišką, kuriame rašė siunčiąs savo išauginto labai reto Lietuvoje rausvažiedžio kaštono atžalą ir prašė ją pasodinti prie šios mokyklos, pirmosios jo darbovietės. Po metų direktorius mirė, o jo kaštonas, pasodintas netoli Vaižganto paminklo, suga ir žydi.

E. VAJEGIENĖ

Prie Nemunėlio. 1993, rugsėjis

Liudos Janulionienės prisiminimai apie Antaną Purėną

A. Purėnas yra mano tetos Liudos Vienožinskaitės vyras. Kurį laiką jie abu gyveno Rokiškyje. Jis čia buvo gimnazijos direktorius, o jo žmona - notarė. Aš tada ėjau į gimnaziją. Kartais pas juos užeidavau, bet buvau dar vaikas, tai koks ten bendravimas galėjo būti. A. Purėnas mokytojauti priėmė ir Juozą Janulionį. Kai Purėnas išsikėlė į Kauną, ryšiai lyg tai nutrūko. Tiesa, kai mudu su Janulioniu norėjome susituokti Kaune ir buvome kun. J. Tumo - Vaižganto pavaryti, nes neatsivežėme vietinio klebono pažymėjimo, leidžiančio tuoktis, tada mums padėjo A. Purėnas. Jis pasikalbėjo su Tumu ir paliudijo apie mus. Tada mus ir sutuokė. Vestuvių proga Purėnai mums iškėlė vaišes, na, tokią vakarienę.

A. Purėnas buvo labai gero būdo. Jis buvo chemikas, dėstė universitete. Sako, kad studentai jo nelabai mėgę. Kalbėdavo labai lėtai, nuolat pamykdamas: "m m m". Bet kaip žmogus, labai visiems padėjo, ypač giminėms. Turėjo tik vieną seserį. Jai padėjo nusipirkti žemę. Iš kur turėjo pinigų žemei, nežinau. Kadangi savo vaikų Purėnai neturėjo, padėjo sesers vaikams. Du iš jų išmokslino. Sesuo turėjo penkis vaikus. Sesers sūnus Petras visą laiką pas juos ir gyveno, o dukra Verutė tapo pradžios mokyklos mokytoja. Deja, jie abu jauni tragiškai žuvo. A. Purėnas labai gražiai sugyveno su savo žmona. Apskritai, jis nemėgo bartis. Atsimenu tokį atsitikimą. Buvau nuvažiavusi pas juos į Kauną. Ten su savo teta, Purėno žmona, buvome apnakvindintos viename kambaryje, kuriame buvo daug skambučių. Aš ėmiau tetos klausinėti, kam jie. Teta pasakė, kad šitas - iškviesti tarnaitę, kitas - atidaryti durims. Tada aš paėmiau pastarąjį ir paspaudžiau. Kadangi namuose be mudviejų buvo tik Purėnas, kuris tuo metu kažką dirbo savo kabinete, tai jis, viską metęs, nuėjo atidaryti durų. Aišku, ten nieko nerado. Kai jis grįžo į kabinetą ir išgirdo mūsų kambaryje garsų juoką, eidamas pro šalį tik burbtelėjo: "Piemenų darbas", ir, daugiau dėl to nieko nepasakęs, nuėjo toliau darbuotis.

Purėnai buvo nusipirkę nedidelį ūkelį, esantį prie Nemuno, labai gražioje vietoje, tarp pušynų. Bet žemė ten buvo prasta. Tą ūkelį tvarkė Purėno sesers sūnus Antanas. Purėnai ten nuvažiuodavo tik pavasaroti.

Abu Purėnai buvo socialdemokratai. Susipažino Petrograde, būdami studentais ir dalyvaudami visuomeninėje veikloje. Kaip man vėliau pasakojo Purėnienė, prie Antano Purėno, nors jis buvęs lėtas ir rimtas, labai kibusios panos. Viena paprašiusi mano tetos, tada dar Vienožinskaitės, kad ją Antanui papirštų. Tada mano teta pagalvojusi, gal tikrai tas Antanas yra šio to vertas, ir pati pradėjusi apie jį suktis. Tai jai pasisekę. Ar jie buvo susirašę, ar tik šiaip suėję, nežinau. Žinau tik, kad Petrograde bažnyčioje nesituokė, nors į Lietuvą grįžo kaip vyras ir žmona. Tik žymiai vėliau juos sutuokė kun. Tumas. O buvo taip: Purėnienės sesuo Marija rengėsi tekėti už Degučio ir pakvietė Purėnus liudininkais. J. Tumas nepriėmė Purėnienės parašo, sakydamas, kad ji ne Purėnienė (jis žinojo, kad jie nesusituokę). Taip įvykusios dvejos vestuvės: Degučiai pabuvojo Purėnams liudininkais, o Purėnai - Degučiams.

Po A. Purėnų mirties (pirmas mirė A. Purėnas) Kaune jų namuose apsigyveno iš tremties grįžęs Purėno sesers sūnus Antanas. Tartonyse (Kupiškio raj.) buvo dar kitas jo sūnus. Ar jie dar gyvi, nežinau.

Pasakojimą užrašė
E. VAJEGIENĖ

Prie Nemunėlio. 1993, rugsėjis.

Prie Nemunėlio

LIETUVOS KULTŪROS FONDO ROKIŠKIO RAJONO VISUOMENINĖS TARYBOS LEIDINYS

1994 m. gegužės mėn. Nr. 10

"MAN NIEKADA NEBŪNA NUOBODU", - sako kraštotyrininkas Feliksas Mažeikis

Su juo kalbasi Elena VAJEGIENĖ

E. V. Jūs aprašote savo gimtąjį Tumasonių kaimą, esantį Rokiškio rajone. Smulkiai nupasakojote, kaip Jie atrodė Jūsų jaunystės metais, kiek buvo kiemų ir juose žmonių, kokios jų pavardės, kiek kas turėjo žemės ir gyvulių, kokie buvo papročiai, kokie ten gyvenusių žmonių likimai.

Kaip Jums kilo noras viską tai aprašyti? Iš viso kada susidomėjote kraštotyra?

F. M. Aprašyti savo gimtąjį dabar beveik išnykusį kaimą paskatino noras perduoti ateinančiom kartom žinių apie praeitį. Neužrašę senųjų papročių, buities, baigiančių išmirti senelių pasakojimų, mes nuskurdinsime savo anūkus ir proanūkius. Juk mūs palieka menantys senovę žmonės. Tumasonyse apie 1960 m. mirė Ona Mažeikienė, sulaukusi 102 metų. 1993 m. žiemą to paties amžiaus Ona Černytė. Gaila, kad niekas jų nepaklausino, o jos daug ką galėjo papasakoti apie praeitį.

Kai 1892 m. po 40-ies metų audrų blaškymo grįžau į Lietuvą ir savo gimtajame Tumasonių kaime radau tik 5 šeimas, supratau, kad šio kaimo gretose pedeakų neliks. Pajutau pareigą užrašyti viską, ką žinau apie jį. Nutraižiau tris planus, pirmą - trobesių išdėstymą iki išsiskirstymo į vienkiemius, antrą - 1938 - 1948 m. vienkiemių išdėstymą, o trečią - kas liko 1993 m. iš didelio ir gražaus kaimo, kuriame buvo 51 šeima, 1930 m. gyveno 204 žmonės, 1940 - 193, o 1993 m. vos 12 vietinių gyventojų. Surašiau ir ką prisiminiau apie kaime veikusią pradinę mokyklą, kurioje mokiausi. Pavyko surasti porą čia dirbusių mokytojų: Juozą Katalyną, gyvenusį lageryje, ir Joną Baršauską, 1941 m. tremtinį, gyvenantį Kaune.

Manau, kad kiekvienas doras žmogus turėtų prisidėti prie atsiminimų užrašymo.

E. V. Jūs esate surinkęs daug medžiagos apie Latvijos lietuvius ir jų veiklą prieškario ir pokario metais. Apie senąją Latvijos lietuvių draugiją rinkote medžiagą iš spaudos, o vėlesnę betarpiškai bendraudamas su Latvijos lietuviais. Jums net 16 metų teko gyventi Jelgavoje ir pačiam aktyviai dalyvauti lietuviškoje veikloje. Papasakokite apie tai.

F. M. Su lietuviais Latvijoje susirišiau dar gyvendamas Šiauliuose, t. y. Norilske, kur praėjo 26-eri gražiausi mano gyvenimo metai. Per vasaros atostogas lankiausi Jūrmaloje, susitikau ir susipažinau su rokiškėnais, gyvenančiais Latvijoje: Caplinsku iš Jūrmalos, Antanu Kieliu iš Rygos, Valerija Spagiene ir Genovaite Lisovenko iš Jelgavos. Susidraugavau ir su rygiečiais, kilusiais iš kitų Lietuvos vietovių. Ėmėme susirašinėti. Kai 1976 m. man nedave leidimo prisiregistruoti Lietuvoje, su žmona apsigyvenom Latvijoje, Jelgavoje. Tarybine Lietuva nusigręžė kaip nuo raupsuotųjų - priglaudė Latvija, kur gyveno daug to paties likimo lietuvių. Susidraugavome, tačiau organizuotai veikti pradėjome tik tada, kai kilo sąjūdis.

1988 m. emisu ieškoti ir registruoti Latvijoje gyvenančius represuotus lietuvius, buvusius kalinius ir tremtinius. Pildžiau anketas su 29 klausimais. Anketas išgraudavau ir atspausdindavau rašomąja mašinėle. Šiuriu buvo sužinoti lietuvių pavardes, dar surinkau adresus. Bet po truputį daugėjo užpildytų anketų. 1988 m. lapkričio 4-6 dienomis Rokiškyje vyko represuotųjų konferencija, į kurią buvau pakviestas. Kilo dar karštesnis noras tęsti pradėtą darbą. Gavau anketų, nebereikėjo pačiam jų sudarinėti. Užpildžiau daugiau kaip 1800 anketų. Įsijungiau į Latvijos Tautos Fronto Jelgavos skyriaus veiklą. Joje dalyvavo ir daugiau aktyvių lietuvių. Juk ir visai Latvijos Tautos Fronto veiklai vadovavo lietuvis Romualdas Ražukas. Buvo atkurta ir Latvijos lietuvių draugija. Jos atkūrėjas - tas pats R. Ražukas, su kuriuo jau buvau pažįstamas. Jo paskatintas ėmiau burti Jelgavos lietuvius. 1989 m. balandžio mėn. susirinkome Jelgavos vakarinėje mokykloje, kur mokėsi latvių ir rusų moksleiviai. Išsirinkome septynių žmonių tarybą. Pirmininku tapo energingas lietuvis Algimantas Burba, nariais - mokyt. Marytė Utane, Regina Dettava, Janina Skarulienė, Lilė Upeniece, Vilius Dilys ir Feliksas Mažeikis. Ėmėmės darbo. Iškūrėme sekmadieninę lietuvių mokyklą. Vadovėlių parsivežėjau iš Rokiškio. Pirmasis susilpė Šakickas iš Sniuškių, po to Rokiškio švietimo skyrius. Turėjome 52 mokinius. Mokytojai dirbo visuomeniniais pagrindais. Organizavome lietuviškų knygų biblioteką. Parsivežėme knygų, pasiskolinę Šiaulių, Panevėžio, Joniškio ir Rokiškio bibliotekų.

Ruošdavome susitikimus su mano kolektyvais: Šiaulių choru "Polifonija", Šiaulių pedagoginio institutotautinių šokių ansambliu, choru, Kauno mokaleiviais savivaikliininkais, Rokiškio tremtinių meno kolektyvu, Punsko lietuvių tautinių šokių ansambliu "Jotva", Rygos lietuvių savivaikliininkais.

Buvome suorganizavę ir Jelgavos lietuvių chorą. Deja, jis neilgai gyvavo. Kultūros reikalais rūpintis buvo paskirta R. Dettava. Buvo vedamas Jelgavos lietuvių draugijos metraštis, turėjome ir svečių knygą.

Gavę iš Lietuvos nuotraukų, surengome parodas: "Kovojanti Lietuva - 1944-1955 m." ir "Atgimstanti Lietuva". Šios parodos rodytos Jelgavos kultūros namuose, muziejuje bei Žemės ūkio akademijoje ir Rygos karo muziejuje.

1992. 05. 14 d. organizavome Romo Kalantos 20-ųjų tragiškos mirties metinių prisiminimo vakarą. Be to - susitikimą su tarpukarinės Latvijos lietuvių draugijos aktyvistais. Dalyvavo "Latvijos lietuvio" laikraščio redaktorius Jonas Rudokas. Ne kartą lankėsi korespondentai Rimvydas Kazlauskas, Emilija Lukoševičienė.

Gyvendamas Jelgavoje aplankiau 372 lietuvių šeimas. Buvo 9 lietuviai invalidai, kuriems nedavau lietuviškos spaudos. Iš Lietuvos gaudavome daug laikraščių, skirtų platinimui.

Latvijoje gyvena nemažai lietuvių, kai kurie iš jų čia apsistojo dar carinės laikais. Susidomėjau tarpukario Latvijos Lietuvių draugijos veikla. Ėmiau rinkti medžiagą iš spaudos, bažnytinių archyvų, bibliotekų. Tarpukario lietuviai buvo labai aktyvūs, turėjo didelį chorą, šokėjų ansamblį, futbolo komandą, teatro trupę, orkestrą, šalpos draugiją. Daug ką papasakojo senieji lietuviai, jie padovanojo man nemažai Lietuvos kariuomenėje, jis buvo mano kuopos vadas. Vadovavo I-mo pėstininkų Gedimino pulko I-mai kulkosvaidžių kuopai. Buvo gniežtas, bet teisingas, sąžiningas ir energingas žmogus. Daug kartų teko su juo kalbėtis. S. Balčiūno gyvenimu domiuosi dar ir dėl to, kad jis - mano likimo brolis, praėjęs sunkų Stalino gulago kelią. 1941 m. 14-15 birželio naktį karininkai buvo sukviesti lyg tai manevrams, susodinti į sunkvežimius ir nuvežti į mišką, kur jų jau laukė karinis dalinys. Jie buvo nuginkluoti, sunkvežimiais nugabenti į Varėnos geležinkelio stotį, grotuotose vagonuose nuvežti į N. Vilnią, o iš ten - Rusijos gilumon. Veliau pateko į Norilsko ypatingąją zoną. S. Balčiūnas buvo žiauriai tardomas ir už akių nuteistas ypatingojo teismo. Atkalėjęs darbo prie statybų meistru Kajerkano kalinių zonoje, Vėliau grįžo į Lietuvą. Šiuo metu gyvena Vilniuje, Antakalnio 70-12. Jam jau 85 metai. Gavau laiškų, kuriuose skundėjosi, kad dėl prastos sveikatos negalėjęs atvažiuoti į Rokiškio J. Tumo-Vaižganto vid. mokyklos jubiliejų. Sunkūs lageriniai pergyvenimai, neseniai turėtos kelios operacijos palaužė jo sveikatą. Neseniai jį aplankiau ir užrašiau jo pasakojimą apie Lietuvos karininkų patirtus pergyvenimus.

E. V. Jūs rinkote žinias ne tik apie Stasį Balčiūną, bet ir apie kitus kalinius bei tremtinius. Užrašėte rokiškėnų Almos Krankalytės, Zofijos Dūdaitės, Kazimiero Giparo, Kazimiero Vaičėno ir kt. pasakojimus. Kada ėmėte rinkti tokią medžiagą ir ar daug jos turite?

F. M. Rinkti pradėjau gyvendamas Jelgavoje. Turiu surašęs virš 50-ties ten gyvenusių represuotų lietuvių atminimų. Jų tarpe ir rokiškėnų. Šį darbą tęsiau apsigyvenęs Rokiškyje. 1993 m. važinėjau dviračiu po šiaurinę Rokiškio raj. pusę ir užrašiau nemažai atsiminimų.

Jelgavoje gyvenusių represuotų lietuvių atsiminimus perdaviau Jelgavos lietuvių draugijai, užrašytus Rokiškio raj. - Rokiškio krašto muziejui. Be to, dalį atsiminimų esu pasiuntęs Politinių kalinių ir tremtinių sąjungai.

E. V. Kuo dabar domitės?

F. M. Renku medžiagą apie represuotus kunigus. Jau turiu pasakojimus apie 15 nukentėjusių kunigų, kilusių iš Rokiškio raj., o dabar kaupiu žinias apie represuotus kunigus, dirbančius ar dirbusius Rokiškio raj. parapijose.

E. V. Papasakokite ir savo biografiją.

F. M. Esu gimęs 1917 12 08 Tumasonių km., Obelių viač., Rokiškio aps., smulkaus ūkininko šeimoje. Teko pabėti ir samdinio duną. 1930 m. baigiau Tumasonių pradinę mokyklą. Dirbau tėvų ūkyje. 1935 m. įstojau į Lukšių skyriaus jaunalietuvių organizaciją, o 1937 - į 10-tos rinktinės 35 Pasubatės šaulių būrį. 1938 m. rudenį buvau pašauktas į būtiną karo tarnybą. Vokiečių okupacijos laikotarpyje dirbau savo ūkyje.

Pokario metais dalyvavau rezistencijos kovoje. 1947 m. buvau areštuotas su nelegalais dokumentais. Karo tribunolo nutelstas 10 metų lageriu ir 5 metus tremtimi. Kalėjau Norilske, ten išbuvau ir tremtį. Iš Norilsko išvykau tik 1976 m. Lietuvoje prisiregistruoti neleido, apsistojau Latvijoje. Reabilituotas 1990 m. rugpjūčio mėn. 1992 m. gruodžio 5 d. persikėliau gyventi į Rokiškį.

E. V. Dėkoju už pokalbį. Linkiu daug sveikatos, kad galėtumėte dar ilgai darbuotis kraštotyros baruose.

Atsisveikinusi su Feliksu Mažeikiu, nebejaunu, bet tokios jaunos sielos, šviesiu, nors ir nebaigusiu didelių mokslų žmogumi, galvojau, kokius kalnus galėtume nuversti mes, diplomuoti, vadinami inteligentais, jeigu turėtume tiek entuziazmo, idealizmo ir energijos, kiek jos turi šis gyvenime daug kančių ir netelsybės patyręs, bet nepalūžęs žmogus.

Prieškarinės Jelgavos lietuvių "Sviesos" draugijos valdyba su jos garbės pirmininku kun. monsinjoru Kazimieru Jusėnu, žinomu menotyrininku. Kairėje stovi lietuvių choro vadovas Krašauskas. Prie jo sėdi jo žmona.

Buvę politiniai kaliniai 1956 m. Norilske. Iš kairės Feliksas Mažeikis, jo žmona Alytė Krankalytė-Mažeikienė (abu lukštėčiai), tešlietis Leonas Spagis ir jo žmona Vaiė Kulytė - Spagienė iš Bagdoniškio.

Prie Nemunėlio

LIETUVOS KULTŪROS FONDO ROKIŠKIO RAJONO VISUOMENINĖS TARYBOS LEIDINYS

1995 M. RUGPJŪČIO MĖN. Nr. 13

ŠIEMET RUGPJŪČIO 21 D. MIELAI MŪSŲ LAIKRAŠČIO REDAKTOREI ELENAI VAJEGIENEI SUKANKA 70 METŲ.

NUOŠIRDŽIAI SVEIKINAME!

Eina metai, krauna akmenėlius į žmogaus naštą. Ir lieka jo darbai, džiuginantys patį ir kitų širdis, lieka dvasia, kaupiantį šilumą ir patirtį. Jūsų dvasia visada jauna, nepavargusi ieškoti žmonėse svarbiausių vertybių - doros, darbštumo, nepavargusi skiepyti žmonėse mintį, kad svarbiausia - išsaugoti garbingą savo krašto praeitį.

Tegul nepalšta Jūsų širdis, tegu nenusvyra rankos, tegu dar ilgai užtenka energijos, sveikatos ir dvasios šilumos, taip dosniai dalinamos visiems žmonėms.

Redakcijos bendradarbiai

• **Kauno Vytauto Didžiojo universiteto iškilmingo posėdžio prezidiumas. Pirmininkas Mykolas Riomeris.**

MYKOLAS RIOMERIS IR LIETUVA

Rokiškėnui Mykolui Riomeriui, žinomam Lietuvos mokslininkui ir visuomenės veikėjui, šie metai - jubiliejiniai: gegužės 5 d. sučjo 115 m. nuo jo gimimo, o vasario 22 d. - 50 m. nuo jo mirties.

M. Riomeris be daugybės teisės ir istorijos mokslų knygų bei įvairiomis progomis rašytų straipsnių yra palikęs dvi autobiografijas (I-oji nebaigta, rašyta apie 1925 m. pabaigą ar 1926 m. pradžią, spausdinta 1994 m. "Lietuvos mokslo" 4 (5) Nr., II rašyta 1940 ar 41 metais, jos atviestas originalas yra Rokiškio krašto muziejuje). Be to, M. Riomeris nuo 1911 m. iki mirties rašė dienoraštį, kurio 40 tomų yra saugomi Vilniaus universitete. Dienoraščio ištraukos, verstos iš lenkų kalbos, buvo spausdintos 1990-92 m. "Kultūros baruose".

Remdamasi šiais dokumentais, mėginsiu pasekti, kaip, veikiant įvairiems faktoriams, keitėsi M. Riomerio požiūris į Lietuvą ir jo santykiai su lietuvių tauta.

PRADŽIA: LIETUVA IR LENKIJA VIENODAI BRANGIOS

M. Riomerio tėvo giminės šaknys Saksonijoje. Vienas iš jo protėvių, Livonijos kalavijuočių ordino riteris, pasukinus šį ordiną, perėjo į evangelikų tikėjimą ir vedė. Jo ainis XVII a. dėl kažko buvo ištremtas į Lyvzemės, apsigyveno Lietuvoje, tapo lenkų - lietuvių kariuomenės artilerijos generolu. Jo palikuonys, vesdami priėmusius lenkų kultūrą Lietuvos bajores, sulenkėja. Motinos giminė kilusi iš sulenkėjusių Vakarų Gudijos lietuvių Tukailų, virtusių Tiškallomis.

M. Riomerio tėvai turėjo dabartiniame Rokiškio rajone, Kriaunų valsč. dvarą, kuriame gimė būsimas mokslininkas. Namuose buvo kalbama lenkiškai, bet Mykolas pirmiau išmoko lietuviškai ("...nes mano nėnė buvo lietuvė ir lietuviškai tekalbėjo"). Meilė Lietuvai prasidėjo nuo meilės giminei ("... aš augau tėvo dvare, Bagdonišky, Lietuvoje, gražiausios lietuvių kalbos apylinkėse"). Namuose dažnai buvo kalbama apie Lietuvos - Lenkijos valstybę ("Tai buvo teisingumo ir tiesos, laisvės ir garbės vardai") ir priešiškai apibūdinama carinė priespauda ("Visa, kas valdiška, kas apskritai rusiška, buvo nekenčiama, nes buvo neteisingumo, skriaudos simbolis"). Namiškiai nuolat prisimindavo tiek tėvo, tiek motinos giminaičius, kovojusius įvairiuose sukilimuose prieš Rusiją ("Karai už laisvę ir nepriklausomybę, sukilimai, sąmokslai - tai gyva epopėja, kuria maitinosi mano įspūdžiai ir idealai nuo mažų dienų").

Vaikystėje ir jaunystėje M. Riomeris vienodai mylėjo Lenkiją ir Lietuvą, abi laikė savomis ("Jeigu man tada kas pasakytų, kad aš, būdamas lenkas dėl mano naminės kalbos, dėl mano kultūros, dėl mūsų tautybės vardo, kuriuo mes savo šeimoje save vadinome, pagaliau - dėl lenkų Balto erelio garbinimo, nesu kartu ir lietuvis, negaliu šiuo vardu naudotis ir turiu žiūrėti į lietuvius, vadinasi, į lietuviškai kalbančius, į visą mūsų apylinkės liaudį, į visus tuos žmones, kuriuos aš pripratau laikyti sau artimiausiais ir savaisiais, kaipo į svetimą man tautą (...), tai aš šiuo nepasitikėčiau, tiesiog šio nesupraščiau ir į tokias kalbas žiūrėčiau kaipo į nesąmonę").

Nors M. Riomeris buvo išauklėtas lenku, jis kartais pajusdavo, kad yra daugiau prisirišęs prie krašto, kuriame augo ("Aš atsimenu, koks įspūdį man padarė vieną sykį Petrapilyje lietuvių giesmės užgirdimas bažnyčioje, (...) aš klausiausi žinomų man nuo mažų dienų žodžių ir melodijų ir sąmoningai jaučiau, kad tai yra mano tikrieji broliai, mano už visus mylimiausi artimieji, ir kad šie žmonės ir šie žodžiai, ši giesmė - tai yra mano sielos ir mano kraujo tikriausias, esminis gaivalas, už kurį man nėra saldesnio ir labiau savojo. Niekuomet lenkų kalbos žodžiai nėra padarę man tokio gilaus įspūdžio, kaip tą sykį lietuvių kalba").

Prieštaravimo tarp lenkiškumo ir lietuviškumo jis nejuto, kol nesužinojo apie lietuvių tautinio atgimimo sąjūdį.

AR GALI LENKAS DALYVAUTI LIETUVIŲ TAUTOS LAISVĖS KOVOJE?

Apie lietuvių tautinį atgimimą M. Riomeris sužinojo tik XX a. pradžioje. Tiesa, jis, kaip ir visi namiškiai, jau anksčiau žinojo apie knygnešių veiklą, pažino net kai kuriuos Obelių apylinkės knygnešius, gabenusius iš Prūsų slaptą lietuvišką spaudą, daugiausia maldaknyges ir kalendorius. ("[Šį lietuvių knygų gabenimą ir platinimą, bent mūsų šeimoje, o kiek atmenu, ir apskritai bent mūsų apylinkės anų laikų dvarininkų tarpe, žiūrėjome su didžiausiu palankumu, kaipo į akciją prieš nekenčiamą rusifikaciją").

Tačiau dvarininkija, pajutusi, kad lietuviai nesiekia bendros Lenkijos - Lietuvos valstybės atkūrimo, kad pasisako prieš sulenkėjusią bajoriją, greitai ėmė į lietuvių tautinį atgimimą žiūrėti nepalankiai. Tuo laiku M. Riomeris jau buvo baigęs Teisės mokyklą ir atsisakęs valdiškos tarnybos Rusijoje, nes nekentė pavergėjų ir troško toliau mokytis. Jis jau daug kuo skyrėsi nuo savo luomo žmonių socialinėmis pažiūromis ("Aš netapau socialistu, bet buvau įsitikinusiu griežtu demokratu, karštu liaudininku") ir politiniais įsitikinimais ("Aš gerbiau ir simpatizavau naujam judėjimui, jausdamas, kad jis yra švarus ir nuoširdus ir kad jis remiasi liaudies pakilimu. Toji aplinkybė, kad jis turėjo giliai pakirsti mano tradicines sąvokas dėl Lietuvos ir Lenkijos vienumo, dėl Vyčio ir Balto erelio susiliejimo į vieną bendrą simbolį, manęs prieš šį judėjimą nesukurstė").

Nors M. Riomeris ir simpatizavo sąmonėjantiems lietuviams, nors ir pritarė, kad Lietuva turi sudaryti atskirą, nei nuo Rusijos, nei nuo Lenkijos nepriklausomą politinį vienetą, tačiau jam iškilo klausimas, koks turi būti jo paties santykis su šiuo judėjimu ("Žinoma, aš negalėčiau eiti prieš jį, bet ar man tinka pačiam dalyvauti jame?)".

Suvokęs, kad nebebus bendros lietuvių - lenkų tautybės ir reikia vieną iš jų pasirinkti, jis apsisprendė būti lenkas. O kadangi lietuviško sąjūdžio dalyviai buvo gana griežtai nusistatę prieš lenkus, nutarė, kad jam ne vieta lietuvių tautinio sąjūdžio veikloje. Todėl, išvykęs studijuoti į Krokuvą, o vėliau į Paryžių, jis aktyviai dalyvavo lenkų studentų veikloje, nors sykiu teigė: "...aš būsiu lietuvių draugas, aš jų niekuomet nešmeišiu ir neisiu prieš juos, gerbsiu jų teises ir jų darbus, neužmiršiu, kad jie yra mano broliai, kuriuos pamylėjau, dar kūdikiu būdamas, būsiu laimingas, jeigu kada nors mano gyvenimo ir veikimo keliai sueis į bendrą darbą su lietuvių keliais. Bet pasiliksiu lenku, dirbtinai nekeisiu savo odos. Aš dar tuomet aiškiai nesupratau, kad mano oda yra savotiška - negrynai lenkiška, bet ir ne grynai lietuviška (...) - sena Adomo Mickevičiaus oda, ypatingas mūsų tėvynės istorijos padaras").

APSISPRENDIMAS

1904 m. į Paryžių iš Šveicarijos atvyko kitas studentas, rokiškėnas, vos ne Riomerio kaimynas - Juozas Petrulis. Jis čia ieškojo gimusių Lietuvoje studentų, norėdamas juos įtraukti į savo sukurtą "Lituanijos" draugiją. J. Petrulis kalbino ir M. Riomerį ("Jisai mane labai stipriai paveikė. Nuo tolei aš ėmiau orientuotis į lietuviškumą. Aš pajutau, kad, nors ir būdamas lenkų kultūros, aš turiu patriotinių pareigų Lietuvai, kurios liaudis man yra artimesnė, negu lenkų liaudis, kurios aš nepažįstu. Aš pajutau, kad Lietuva man yra daugiau negu Lenkija, kad tikroji mano tėvynė yra kaip tik Lietuva"). M. Riomeris įsitraukė į "Lituanijos" veiklą. Šios draugijos nariai stengėsi studentus lenkus padaryti Lietuvos atgimimo šalininkais ar bent lojaliais Lietuvai.

Tokią veiklą M. Riomeris tęsė ir 1905 m. grįžęs į Lietuvą. Vilniuje leido dienraštį "Gazeta Wileńska" (Vilniaus laikraštis), kuris pasižymėjo anticarinėmis revoliucinėmis nuotaikomis, kvietė lenkus ir lietuvius bendrai kovai prieš priespaudą, stengėsi ugdyti lenkų toleranciją Lietuvai ("Buvo griežtai atmetama Lietuvos ir Gudijos laikymas bet kurio kito (tiek Rusijos, tiek Lenkijos) pakraščiais"). Laikraštyje įsteigė skiltį lietuvių tautiniams klausimams. Ją tvarkyti sutiko Povilas Višinskis; deja, jis greitai mirė. Tada šio darbo ėmėsi Mykolas Biržiškis. Laikraštis dėl finansinių sunkumų mastojo eiti. O už ten buvusį aštrų straipsnį jo redaktoriui M. Riomeriui buvo iškelta byla. Bijodamas arešto, jis pabėgo į Krokuvą, kuri tuo metu priklausė Austrijai. Ten susipažino su kitu lietuviu, taip pat turėjusiu jam didelės įtakos - Juozapu Albinu Herbačiausku, iš kurio gavo beveik visų slaptų lietuviškų laikraščių komplektus. Nors jis buvo gerokai primiršęs lietuvių kalbą, bet, skaitydamas ir konsultuodamasis su J. A. Herbačiausku, įgiudo suprasti, kas ten parašyta ("Aušra" mane sudomino. Aš jaučiau joje milžinišką meilės ir vilties energiją, kurios buvo pilna jos steigėjų ir rašytojų siela"). M. Riomeris darė iš slaptų lietuviškų laikraščių išrašus ir nutarė, remdamasis jais, parašyti knygą apie lietuvių tautinį sąjūdį ("...man kilo sumanymas sunaudoti juos ir supažindinti lenkų (turėjau omeny ypač Lietuvos lenkus) visuomenę su lietuvių tautiniu judėjimu, apie kurį niekas Lenkijoje ir beveik niekas tarpe lenkų Lietuvoje neturėjo jokių rimtų žinių arba, kas dar blogiau, turėjo labai netikslias ir klaidingas žinias, pilnas klastos ir įvairių piktų pasakų").

1907 m. pabaigoje išėjo 438 p. jo knyga "Litwa" (Lietuva). Tokios apimties leidinys apie Lietuvos atgimimą buvo pirmas ne tik lenkų, bet ir lietuvių kalba. Carinė valdžia uždraudė ji platinti Lietuvoje, bet lietuviai jau buvo išmokę nepaisyti tų draudimų. "Litwa" padėjo jos autoriui užmegzti ryšius su Lietuvos inteligentais ("Lietuvių spauda ir viešoji nuomonė sutiko mano knygą su džiaugsmu ir įvertino ją labiau negu aš pats tikėjaus. Man ypač buvo brangu tai, kad Lietuvių mokslo

(Nukelta į 2 psl.)

MYKOLAS RIOMERIS IR LIETUVA

(Atkelta iš 1 psl.)

draugija per savo visuotinįjį susirinkimą savo pirmininko dr. Jono Basanavičiaus pasiūlymu, įvertindama mano darbą, suteikė man garbingą draugijos nario korespondento titulą...) Nuo to laiko tarpe lietuvių aš jau buvau ne svetimas, bet savas žmogus").

Nuo 1909 m. vėl apsigyvenęs Vilniuje M. Riomeris aktyviai dalyvavo įvairių lietuviškų draugijų (Lietuvių mokslo, "Rūtos", "Žiburėlio", Lietuvių dailės, Kredito ir kt.) veikloje. Bendradarbiavo tiek lietuviškoje, tiek lenkiškoje demokratinėje spaudoje.

Pirmasis Pasaulinis karas nutraukė šią veiklą. M. Riomeris ryžosi kariauti prieš Rusiją, todėl stojo į Pilsudskio organizuojamus lenkų legionus, tikėdamas, jog kovos ne tik dėl Lenkijos, bet ir dėl Lietuvos nepriklausomybės. Tačiau kai vėliau lenkai užgrobė Vilnių ir paskelbė lenkų valdomą Vidurio Lietuvą, suprato klydęs. Jis parašė viešą laišką J. Pilsudskiui, pasmerkė jį už Lietuvai padarytą skriaudą: "Tavo didingi federaciniai sumanymai tikrovėje pasirodė ne erelio skrydis, o neužaugos trepsėjimas". M. Riomeris pasipiktinęs, kad Pilsudskis, kalbėdamas Vilniaus vietiniame seime, kuriame buvo nutarta prijungti prie Lenkijos Vilnių ir vidurio Lietuvą, iš pradžių aukštinęs Vilnių kaip lietuvių įkurtą miestą, pabaigoje džiaugėsi, kad jis dabar jau lenkų, ir kviečia lietuvius draugystei. "Ši Tavo kalbos pabaiga, Pone, yra lietuvių išdavystės aktas, falsifikavimas to, ką pats suvokei ir išreiškei pirmoje dalyje, tai yra Tavo elgesio pasmerkimo aktas..."

Matydamas, jog nieko padėti negalės, išvyko į Kauną, tapusį laikinąja Lietuvos sostine, ir nuo to laiko gyveno tik Lietuvoje ir tarnavo Lietuvai.

LIETUVOS VALSTYBĖS TARNYBOJE

Nuo 1920 m. M. Riomeris pradėjo valstybinę veiklą: iš pradžių apygardos teismo teisėju, po metų Vyriausiojo tribunolo nariu. Vėliau dirbo Klaipėdos krašto reikalų komisijoje prie ministrų kabineto, gynė Lietuvos valstybės interesus Tautų Sąjungoje ir Hagos Tarptautiniame teisingumo tribunole ("...nauja sunki pareiga prislėgs mano pečius. Tiesa labai garbinga, bet ir labai atsakinga. Duok, Dieve, kad tą pareigą galėčiau garbingai ir tėvynei naudingai atlikti", - užrašo to meto dienoraštyje). Jam pavyksta du kartus laimėti bylas, kai Lietuvą pirmą kartą Vokietija, antrą - Lenkija padavė į Tarptautinį tribunolą. "Tas laimėjimas ne be pagrindo buvo aiškinamas ne tik Lietuvos reikalo teisingumu ir gera to reikalo gynyba, bet ir rimta autoritetinga M. Riomerio laikysena teisėjų tarpe", - teigė M. Biržiška.

Be minėtų pareigų, M. Riomeris nuo 1922 m. iki pat mirties, 1945 02 22, profesoriavo iš pradžių Kauno Vytauto Didžiojo universitete, kur septynerius metus buvo ir rektorius, atgavus Vilnių - Vilniaus universitete. Ji džiugino Vilniaus grįžimas Lietuvai. Dienoraštyje jis rašė: "Lietuviškų žemių telkimas po geltona - žalia - raudona vėliava ir Vyčio ženklu dar nebaigtas. Bet Vilnius jau mūsų". Per radiją klausydamas transliacijos, kaip Lietuvos kariuomenė žygiuoja į Vilnių, jaudinasi: "Ir aš, sėdėdamas prie rašomojo stalo, ašarojau. Pildosi istorinė tiesa, mezgasi nutrūkę istorinės gijos, ir tai lieča mano Tėvynę". Pergyveno ir dėl tragiškos Lenkijos likimo: "Karštai troškiu, kad Lenkija pakiltų iš nuopuolio ir atgimtų. Turiu viltį, kad Lenkija (...) supras, kas yra Lietuvai Vilnius, ir savo santykius su Vilniumi grįs kitais pagrindais negu 1920-1939 metais". Persikėlęs gyventi į Vilnių, M. Riomeris tęsia savo tradiciją, bando skiepyti Vilniaus lenkų inteligentijai lojalumo Lietuvai idėjas.

Nuo jaunų dienų pamilęs gimtąjį kraštą, bet save laikydamas lenku, jis gana ilgai ieškojo savo vietos Lietuvoje. Kaip rašo po Riomerio mirties M. Biržiška straipsny, išspausdintame 1947 m. "Tremties metuose" "...prabėgo daug laiko ir netuščio laiko, tik kupino valstybinio ir visuomeninio darbo, apvainikuojamo ne tik aukštais titulais ir ordinais, bet ir lietuvių valdžios, visuomenės ir tautos pasitikėjimu šį lenką skiriant aukštoms atsakingoms pareigoms, iškeliant lietuvių tautos viršūnėsna".

Pasitikėjimas jo neapvylė, o bendras Riomerio gyvenimas su lietuvių tauta, sielojimasis dėl bendrų rūpesčių, Vilniaus, Klaipėdos ir kitų tautos reikalų, rište jį su ja rišo (...). Studentai nenorėdavo tikėti, išgirdę, jog jų rektorius lenkas, ne lietuvis. Juk jie aiškiai girdėjo lietuvio kalbą! Senasis rektorius juk ir lietuvaitę vedęs. Ir šit 1939 m. vėlyvą rudenį - II pasauliniam karui prasidėjus, Vilniui jau Lietuvai atitekus (...), prof. Pr. Augustaitis, kuris kartu buvo veiklus studentams šelpti draugijos valdybos narys, kartą rodo man, tada to fakulteto dekanui, tik ką įteiktą prof. Riomerio, kaip tos draugijos nario, anketinį pareiškimą, kuriame jis savo tautybę rodo: "Lietuvis!"

SUNKIOS OKUPACIJOS DIENOS

Po nepaprastai intensyvios veiklos per 20 Nepriklausomybės metų ateina nežinia. Visi M. Riomerio mokslininiai darbai, jo pradėtas leisti bet nebaigtas veikalų ciklas "Valstybė ir jos konstitucinė teisė" sovietmečiu netinkami. Kaip liudija tame pačiame straipsnyje M. Biržiška, iš M. Riomerio reikalavo padaryti pranešimą apie Stalino konstituciją, o kai jis savo paskaitoje moksliškai ją išnagrinėjo, aiškų, iškeldamas jos teigiamybes, bet jos neliaupsindamas, tuometinių paskaitos užsakovų veidai darėsi rūgštūs. Jis nebuvo priimtas į Lietuvos Mokslų akademijos narius, o tapo kandidatu į Sibirą. Tai rodo, atėjus vokiečiams, buvusiose NKVD patalpose rasti išvežtinųjų iš Lietuvos sąrašai, kuriuose yra ir M. Riomerio pavardė.

Vokiečių okupacijos metais jam irgi neatsirado vietos Lietuvos Mokslų akademijoje. Jo nenorėjo net profesoriumi palikti. Jam negalėjo atleisti už Hagos Tarptautiniame tribunole laimėtą bylą dėl Klaipėdos. Tačiau, kaip liudija M. Biržiška, nežinia, kokiu būdu tuometinis Švietimo tarėjas Germantas (vėliau vokiečių nužudytas) jį apgynė ir M. Riomeris liko dirbti universitete iki 1943 m. kovo 17 d., kol okupantai uždarė visas Lietuvos aukštąsias mokyklas. Tuometinė M. Riomerio nuotaika buvo be galo prislėgta: "Nežinau, ar kada nors mano gyvenimas buvo nemalonesnis kaip dabar. Bergždžias ir liūdnas, bespalvis, praradęs bet kokią galią. Kad neturėčiau pareigų šeimai ir meilės jai, norėčiau mirties kaip išganymo".

Tačiau M. Riomeris nepasidavė pesimizmui. Jis - veiklos žmogus. 1944 02 28 d. dienoraštyje rašo: "[Lietuvos dalinius, kuriuos organizuoja gen. Plechavičius, jaunimas stoja labai gausiai. (...) Tai geras ženklas. Koks bus rezultatas - sunku numatyti. (...) Bet jeigu lietuvių pastangos būtų sutriuškintos, (...) tai bent kovos moralinis kapitalas išlieka. (...) jokiu būdu nelaimės tie, kurie kaip avinų banda pasiduoda genami į vergovę. Kas aktyviai kovoja dėl laisvės ir priešinasi, su tuo visuomet daugiau skaitomasi".

O 1944 m. vasaros pabaigoje, sovietų kariuomenei jau įžengus į Lietuvą, M. Riomeris pranašingai nusinato: "Man atrodo, kad lietuviai greit nemasileis, kad trauksis į miškus ir kažin ar neprasidės naujas partizaninis judėjimas".

Tų pačių metų rudenį vėl pradėjęs profesoriauti Vilniaus universitete, jis atkakliai siekė, kad būtų dėstoma Lietuvos teisės istorija ("Iš tikrųjų tai bus Nepriklausomos Lietuvos konstitucinės teisės 1918-1940 metų istorija. Tasai kursas tiek Sovietų, tiek vokiečių laikais buvo nepageidaujamas. Buvo linkstama visai jį eliminuoti, nes pats lietuvių valstybingumas nei vokiečių, nei Sovietų nepripažįstamas ir viskas ką tai primena yra "trefna"). Jam pavyksta šiam kursui gauti po 2 savaitines valandas pavasario semestre.

Prof. M. Riomeris visais laikais kovojo dėl žmogaus teisių turėti savo įsitikinimus: priešKarinėje Nepriklausomoje Lietuvoje jis reikalavo, kad būtų čia civilinė metrikacija, pats būdamas laisvamanis, tuokėsi Rygos civilinėje metrikacijoje, o sovietmetyje turbūt protestuodamas prieš brukamą ateizmą, demonstratyviai, kaip prisimena buvę studentai, ėjo į bažnyčią ir vesdavosi savo mažametes dukrytes.

Vargu, ar palankiai būtų susiklostęs jo tolimesnis gyvenimas. Juk M. Riomeriui apkaltinti būtų užtekę jo kasdien atvirai rašomo dienoraščio. Nuo galimų represijų "išgelbėjo" sunkių išgyvenimų išvarginta jau ir anksčiau šlubavusi jo širdis. Jis ėmė jaustis vis blogiau, bet apie tai šeimoje niekam neprasitarė. Tik 1945 m. vasario 16 d. dienoraštyje, prisiminęs šią Lietuvai taip reikšmingą datą, rašė: "Man regis, kad didžiuliais žingsniais ateina mirtis". Nuojauta pasitvirtino: po 6 dienų M. Riomeris mirė.

Jau vaikystėje pamilęs Lietuvą ir jos žmones, M. Riomeris visą gyvenimą stengėsi dirbti jos labui: iš pradžių ugdydamas lenkų lojalumą mūsų šaliai, vėliau pačius brandžiausius metus skirdamas Nepriklausomai Lietuvai.

Šis lenkų kilmės lietuvis savo pilietiniu sąmoningumu, pareigos ir atsakomybės supratimu pralenkė daugelį tėvynainių ir šiandien mums gali būti pavyzdys.

Elena VAJEGIENĖ

Prie Nemunėlio. 1995, rugsėjis

JOS IŠ VAIŽGANTO KRAŠTO

Neseniai minėjome Vaižganto 125-ąsias gimimo metines.

Kraštas, kuriame augo būsimasis rašytojas ir visuomenininkas, yra tipiškas Aukštaitijos kampelis: kalneliai, lomelės, miškeliai. Jo gyventojai dažniausiai geraširdžiai, mėgstą tarpusavyje bendrauti, atviri. Šis kraštas išaugino ne vieną vaižgantiško nusiteikimo žmogų. Noriu papasakoti apie tokias iš Kunigiškių kilusias moteris - Danutę Šilinytę, ištekėjusią už politkalinio Justino Šilino, ir jos tetą Pranę Šilinaitę (turėtų būti Šilinytę, nes tėvas Šilinis).

Danutė Šilinienė, dabar pensininkė, anksčiau dirbo Ukmergėje, dar anksčiau kurį laiką mokėsi Rokiškio gimnazijoje, nes ten 1943-1945 m. mokytojavo ją globojusi teta Pranė. Danutė su savo vyru Justinu yra aktyvūs blaivybės propaguotojai. Bet šį straipsnelį rašau ne dėl to, o dėl jos nuopelnų Vaižganto atminimo įamžinimui. Ji daug nuveikė, kad Kunigiškiuose būtų restauruota mokykla, kurioje mokėsi Vaižgantas, ir ten įrengtas jam skirtas muziejus. Mokyt. Danutė, man rašytame laiške pasakoja, kad dar sovietmečiu atvykus į gimtinę "vis labiau niaukėsi siela, matydama sunykimui pasmerktą mokyklą". Tačiau žinojusi, kad "kalbėtis su kolūkio pirmininku apie šios šimtametės gelbėjimą - beprasmiška". Todėl 1980 m. rašė į "Švyturį": "Norėtųsi priminti ilgaamžę, dar caro laikais veikusią Kunigiškių pradinę mokyklą, kurioje mokėsi ir J. Tumas-Vaižgantas, ir dailininkas K. Šklėrius, ir pagarsėjęs miškininkas A. Matulionis. Gal šia jau senute mokykla vertėtų susidomėti Rumšiškių buities muziejui! Kiek žinoma, muziejuje mokyklos eksponato nėra, o kol kas dar yra daug žmonių, prisimenančių jos vidaus struktūrą su priebučiu, rūbinės, dviem klasėm, pakeliamąja scena, mokytojo gyvenamuoju butu antrame gale. Yra, be abejo, ir išlikusių nuotraukų. Šioje mokykloje, jei ji stovėtų Rumšiškėse, galėtų veikti ir muziejaus kampelis, skirtas "Dėdžių ir dėdienių" autoriaus, bei dailininko K. Sklėriaus atminimui. Tai būtų mokyklos įamžinimas kartų kartoms, o šiaip ji sudūlės ir išnyks kaip daugelis šio amžiaus senienų, nebetekusių savo paskirties". "Švyturio" žurnalo redakcija išspausdino atsakymą, kuriame buvo rašoma, jog Kunigiškių mokyklą būtina restauruoti, kad ji taptų vietinės reikšmės muziejumi. Tam pritarė ir Kultūros ministerija, tačiau kolūkio pirmininkas nepasidavė, motyvuodamas, jog nėra kur iškelti tenai gyvenančių žmonių, jog jam yra nauja dviaukštė mūrinė mokykla. Tik prasidėjus vadinamajam pertvarkos laikotarpiui ledai pajudėjo. Muziejaus kūrimu susirūpino ir kolūkio, kuriam priklausė ši mokykla, partinės organizacijos sekretorius žurnalistas Vytautas Bagdonas. Jis ėmė bendradarbiauti su Danute Šiliniene. 1987 06 06 rajoniniame Anykščių laikraštyje "Kolektyvinis darbas" V. Bagdonas rašė: "Kai restauravome senovinę mokyklą, kurioje mokslus ėjo rašytojas Juozas Tumas-Vaižgantas, dailininkas Kajetonas Šklėrius, kreipiausi per rajoninę, respublikos spaudą į visus mokytojus, moksleivius, literatus, kraštotyrininkus su prašymu padėti rengiant muziejų, renkant eksponatus, senas knygas, nuotraukas... Deja, atsiliepė labai mažas būrelis žmonių, galima sakyti, tik vienas kitas kraštotyrinio darbo entuziastas, atsiuntęs laiškų, nuotraukų, prisiminimų puslapius. O mokytoja Danutė Šilinienė energingai ėmėsi talkininkauti ruošiant muziejų. Ji kreipėsi į savo kolegas ukmergiškius mokytojus, bibliotekų darbuotojus, vežė laiškus įvairiems pažįstamiems. Viską, ką surado, siuntė į mūsų ūkį, užrašė ne vieną vertingą prisiminimą, surinko spaudoje skelbtas medžiagas apie Juozą Tumą-Vaižgantą, tapytoją Kajetoną Šklėrių... Daugelio vertingų knygų ji nepagailėjo padovanoti būsimam kolūkio muziejui. Vienoje mokykloje Ukmergės rajone ji surado senovinius suolus, ir štai dabar tie baldai - jau restauruotoje Kunigiškių mokykloje"...

1987 m. rugpjūčio 29 įvyko šventiškas muziejaus atidarymas. Kolūkio vadovas, anksčiau tam priešinęsis, dabar skaitė pranešimą apie Vaižgantą. Mokytojai D. Šilinienei buvo įteiktas Garbės raštas, nors ne taip seniai jai, kaip liaudies priešų dukrai, nedavė mokytojauti nei Kunigiškių, nei Svėdasų mokyklose. Danutė Šilinienė yra labai aktyvi, pasirengusi padėti kiekvienam, kam reikalinga pagalba. Iš kur tas entuziazmas ir energija, juk ji nėra stiprios sveikatos? Atsakymą duoda ji pati: "Mano teta Pranutė, mano brangioji antroji Motina, (...) buvo mūsų šeimos, mūsų namų tėviškėje kertiniu akmeniu, (...) jos asmeniškas pavyzdys vertė siekti gėrio, kai buvom likę be namų, be pastogės, mes su Nijole, jos brolio dukros, būtume likusios bemokslėmis. Ji mus glaudė po savo motiniška sparnu, aukštosios mokyklos (sesuo gydytoja) težinojo mudvi kaip mokytojos P. Šilinaitės globotinės. Ji perėjo prokuratūras, advokatūras tarybinėje Lietuvoje, kad atkariautų brolienei, mūsų mamai, namus, įrodė kolūkio vadovų netiesą, jog namas nėra bešeimyninis, jog nereikia jo nugriauti". Atsiminimuose apie P. Šilinaitę jos dukterėčia rašo, kaip teta visą gyvenimą stengėsi, kad jos artimieji įgytų platesnį akiratį: "Nepriklausomos Lietuvos laikais, per atostogas, grįžusi iš Kauno, žvaliai pranešdavo savo broliui: "Dovydžiuk, rytoj ekskursija į Biržus. Važiuosim su Teresute (broliene), o tau teks tvarkytis su Juozuku (mūsų dėde, antruoju broliu)". Teta rūpinosi, kad jos dukterėčios būtų kultūringos mergaitės - vedžiojo jas po spektaklius, muziejus, vėliau leido į įvairias ekskursijas.

Danutė Šilinienė su vyru Justinu.

P. Šilinienė 1926 m. baigusi Rokiškio gimnaziją ir 1931 m. Kauno Vytauto Didžiojo universitete istorijos specialybę, mokytojavo įvairiose Lietuvos vietose. Mokėtuose susidraugavo su gydytoja Marija Apeikyte, mokėtiškių praminta motina, nes kai gydymas buvo mokamas, neturtinguosius gydė veltui. M. Apeikytė vadino savo draugę Pranę nesavanaudiškiausiu žmogumi, kadangi ji ne tik pati sumokėdavusi mokslapinigius už kai kuriuose neturtingus mokinius, bet dar ir M. Apeikytei nurodydavusi, už kuriuos šiai teksią mokėti. Vėliau, sovietmečiu, kai buvo įsigalėjęs paprotys įvairiomis progomis teikti mokytojams dovanas, P. Šilinaitė kategoriškai prieš tai pasisakydavusi, o jei mokiniai ką padovanodavę, dovaną palikdavusi mokyklai.

Mokytoja Pranė daug kam padėjo bėdoje: guodė ir rėmė savo drauges, kai jas ištikdavo nelaimė, siuntė siuntinius į Sibirą ne tik broliui, bet ir savo buvusiam bendradarbiui ir direktoriui Antanui Miškiniui ir kitiems pažįstamiems kaliniams bei tremtiniams. Dukterėčia Danutė prisimena, kaip jai sveikuojantis pas tetą Kaune atėjo iš lagerio grįžęs poetas A. Miškinis su žmona ir pasakė: "Prane, ar žinai, kur tavo namai? Ten, kur ir Miškinių, Vilniuje".

P. Šilinaitė buvo energinga ir drąsi. Vokiečių okupacijos metais mokytojaudama Pasvalyje, ji (kaip prisimena ten dirbusi H. Korsakienė) demonstratyviai sulamdė ir šaukšlių dėžėn išmetė iš švietimo valdybos atsiųstą raštą, kuriame reikalauta nurodyti, ar mokytojų giminėje nebuvo žydų. Sovietmečiu pakviesta į saugumą dėl suimto brolio, įrodinėjo, jog jis nekaltas, nebijojo patekti į nemalonę, ne taip kaip rašytojas A. Venclova, bijojęs į lagerį parašyti savo broliui. Mokyt. L. Janulionienė prisimena, kaip pokario metais, pas juos gyvendama ir dirbdama gimnazijoje, P. Šilinaitė, kai direktorius J. Janulionis paryčiais grįždavęs iš Saugumo po visokių tardymų nebepanašus į save, sakydavusi, jog jos ten nepašokdintų. Deja, kai ir ją pradėję ten šaukinėti, pabėgusi iš Rokiškio.

Kadangi dar 1918-26 m. m., mokydamasi Rokiškio gimnazijoje, o vėliau studijuodama Kaune, priklausė aušrininkų organizacijoms, kairieji ją laikė sava, nors ji, pradėjusi mokytojauti, kaip pati sakusi, domėjosi tik pedagoginiu darbu. Įdomu, kad Mažojoje lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje, kur ji pakliuvo dėl to, jog gavo nusipelniusios mokytojos vardą, rašoma, kad P. Šilinaitė mokytojaudama priklausė Lietuvos mokytojų profsąjungai. Apie Komunistų partiją - nė žodžio, vadinasi, nebuvo jos narė. Jos dukterėčia Danutė papasakojo buvusios P. Šilinaitės mokinės prisiminimą, kaip jos, Kauno gimnazijos vienos klasės mokinės, "tikrinusios", ar ši mokytoja komunistė, ar ne. Kūčių vakarą jos klasėje organizavusios Kūčių vakarienę, į kurią pakvietusios mokyt. P. Šilinaitę. Ji atėjusi ir drauge pakūčiojusi, bet perspėjusi mergaites, kad šios taip daugiau nebedarytų. Esančios jaunos, ir neverta taip rizikuoti.

Kad P. Šilinaitė be galo mylėjo savo tėviškę, liudija tai, kad ji sunkiai sirgdama, prieš mirtį kliedėjo ir tuo metu ją slaugiusiai draugei diktavo savo brolio adresą: Kunigiškių kaimas, Juozui Šiliniui.

P. Šilinaitė mirė 1971 m. liepos 21 d. Vilniuje, sulaukusi 67 metų. Į laidotuves Rokantiškių kapinėse prisirinko daugybė žmonių. Prie kapo duobės kalbėjo rašytojas A. Miškinis, akademikas K. Korsakas, buvusi jos mokinė mokytoja J. Čemienė. Visi ją prisiminė pačiais šiltiausiais žodžiais.

Abi šios moterys, Danutė ir Pranė, išaugusios Kunigiškių kaime, Šilinių šeimoje, savo kasdieniniais gerais darbais liudija, jog nebūtina atlikti didelius žygdarbius, kad pelnytumei žmonių pagarbą.

Elena VAJEGIENĖ

Prie Nemunėlio. 1995, kovas

IR DAINUOJA APIE KAPĄ SAULĖS TROKŠTANTI ŠIRDIS

Tai eilutės iš jaunos partizanės Dianos Glemžaitės eilėraščio... Jos nusako šios tragiško likimo poetės kūrybos nuotaikas ir tematiką.

Pokario metais partizanų kūryba plito pogrindinėmis sąlygomis, bet buvo plačiai žinoma ir daimuojama. Atkūrus Nepriklausomybę, ji imta rinkti ir spausdinti įvairiuose leidiniuose. Ta kūryba turi ne vien istorinę ir pažintinę reikšmę, tarp partizanų buvo talentingų ir kūrybingų žmonių. Jų rašytinis palikimas turi ir literatūrinę vertę. Atsiranda pasiventėlių, kurie imasi rengti rezistentų kūrybos rinkinius ir organizuoja jų leidimą. Taip pasirodė Virginijaus Gasiliūno 1993 m. parengti rotaprintu padauginti vieno iš gabiausiųjų rezistentų Broniaus Krivicko "Raštai", o 1994 m. Vytauto Ambrazo pastangomis Mokslų ir enciklopedijų leidykla išspausdino jaunos, nesulaukusios nė 23-jų metų, Dianos Glemžaitės eilėraščių knygą "Mes mokėsim numirt".

Kadangi Dianos Glemžaitės gyvenimas susijęs su Rokiškio kraštu, o rokiškėnai mažai apie šią poetę žino, nes mūsų knygyne nėra jos knygos, o centrinė biblioteka tegavo vieninteli egzempliorių, norėčiau nors trumpai supažindinti su jos biografija ir kūryba, liudijančia, kaip sovietinės okupacijos metais lūžo ir dužo žmonių likimai, o tauta prarado ne vieną talentingą kūrėją. Daugiausia žinių apie Diana randame įžanginiame jos knygos straipsnyje, kurį parašė Vytautas Ambrazas ir Vidmantas Jankauskas. Padedami giminių artimųjų, bendražygių, jie surinko išlikusius jos eilėraščių rankraščius bei jų nuorašus. Taip susidarė virš pusantro šimto eilėraščių knyga.

Diana gimė 1926 m. gruodyje garsioje kupiškėnų Glemžų giminėje: jos tėvo brolis Jonas buvo prieškarinės Nepriklausomos Lietuvos kooperacijos veikėjas, Pieno centro direktorius, tėvo pusbrolis, irgi Jonas, - Rerichо draugijos narys, o pusbrolio seserys Elvyra ir Mikalina Glemžaitės - garsios kraštotyrininkės, etnologės. Abu Dianos tėvai kilę iš Kupiškio krašto, bet Diana gimė Degučiuose, Zarasų rajone, nes tėvas, būdamas girininkas, dirbo įvairiose Lietuvos vietovėse. Degučiai buvo pirmoji jo darbovietė, o Diana - pirmagimė dukra. Netrukus tėvai persikėlė į Vebriūnų girininkiją netoli Šaulių. Čia prabėgo Dianos kūdikystė. Po kurio laiko jos tėvui teko perimti paveldėtą stambų ūkį Palėvenėlėje, todėl jis persikėlė arčiau giminės: 1935 m. į Panemunį, o po metų įsikūrė Narteikiuose, Pandėlio girininkijoje. Diana baigė Pandėlio pradinę mokyklą, po to tęsė mokslą Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje. Šeimai apsigyvenus Palėvenėlėje, paskutiniąsias dvi gimnazijos klases ji baigė Kupiškyje. Ten 1944 m. gavusi brandos atestatą, išvyko į Kauną, kur universitete studijavo lietuvių k. ir literatūrą, kartu lankė ir Kauno taikomosios dailės institutą. 1944 m. pabaigoje buvo suimtas jos tėvas, apkaltintas palaikęs ryšius su partizanais ir nuteistas penkeriems metams. Diana įsitraukė į rezistencinę veiklą. Turbūt pajutusi, jog yra sekama, 1947 m. pavasarį metė studijas ir grįžo į tėviškę, palaikė ryšius su Alizavos, Pandėlio, Kuprelikio apylinkių partizanais, kuriems vadovavo Jonas Šidlauskas ir Jonas Baltušis.

1948 m. pavasarį į Sibirą buvo išvežta Dianos motina su jaunesniaisiais broliais ir seserimi. Nebeliko namų, kuriuose galėtų prisiglausti. Turbūt tada Diana galutinai apsisprendė sujungti savo likimą su miško broliais. Ji ištekėjo už partizano Juozo Bulovo, kilusio nuo Žiobiškio, lankiusio Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnaziją. Juos klojime sutuokė Alizavos klebonas Juozas Merkys. Kurį laiką Diana dar slapstėsi, prisidengusi svetima rusiška pavarde, vadino save Maruska. Po kurio laiko išvažiavo į Kauną, nes lankėsi kūdikio. Apsistojo pas giminaitę Elvyrą Glemžaitę-Dulaitienę, kuri vargais negalais pagulde ją į ligoninę. Dukra gimė negyva - sunkių išgyvenimų paskėnė. Po to Diana Kaune ilgai neužsibuvo: per daug rizikinga, nesinorėjo artimiems žmonėms užtraukti pavojaus. Grįžo į tuos kraštus, kur po miškus klajojo jos vyras Juozas. Ilgą laiką nepavyko su juo susitikti. 1949 m. pavasarį žuvo nemažai alizaviškių partizanų, rudeniop jų vadas J. Šidlauskas. Likusiam nedideliam partizanų būreliui ėmė vadovauti Dianos vyras Juozas. Susisiekusi su juo, Diana apsisprendė visam laikui išeiti į mišką. Ji neklausė nei vyro, nei draugų, kurie tam nepritarė. 1949 m. lapkričio 2 d. per Vėlines atsisveikinę su artimaisiais, likę gyvi partizanai patraukė į Rokiškio pusę. Tarp Žiobiškio ir Juodupės esančiame Plunksnočių miške jie jau buvo išskasę žeminę, kurioje tikėjosi peržiemoti. Prie jų prisidėjo dar vienas, tik ką iš kalėjimo išėjęs žmogus, kurio kiti iš karto nenorėję priimti, bijoję išdavystės ir, atrodo, ne be pagrindo. Kai jie pasiekė slėptuvę, miškas jau buvo apsuptas. 1949 m. lapkričio 14 d. žuvo Diana, jos vyras Juozas Bulovas (Iksas, Nežinomasis g. 1922 m.), jo brolis Antanas Bulovas (Budrys, g. 1928 m.), Petras Indriūnevičius (Dainius, g. 1912 m.), Jonas Katelė (Pukas, g. 1925-26 m.), Kazys Kirstukas (Mukas, g. 1919 m.): Visi šie vyrai kilę iš Žiobiškio krašto. Žuvusių lavonai buvo nuvežti Juodupės fabrikui priklausančiame tvarte. Kur palaidoti, nežinoma.

Lyg nujausdama mirtį, Diana 1949 m. lapkričio 9 d. parašė į Kauną Elvyrai ir Mikai Glemžaitėms atsisveikinimo laišką, kurį baigė šiais žodžiais: "Jei negrįžčiau - kaip justi - neminėkite labai blogai. Nes ir mes taip pat esame žmonės, gal tik ne visiems suprantami. Geriau palinkėkite, kad jei bus lemta mirti - gimtoji žemė, uždengusi mūsų akis, tebūna Ir ne vien po tėviškės apylinkes. Ji buvo spausdinama LLKS pogrindinio leidinio "Prie rymančio Rūpintojėlio" 1952-53 m. numeriuose. Per juos pasiekė net Suvalkiją. Tai liudija faktas, jos 1991 m. išleistame Vakarų Lietuvos partizanų eilėraščių ir dainų rinkinyje "Kovos kelių ženkiant" yra įdėti slapyvardžiu pasirašyti 3 Dianos eilėraščiai.

O rašyti Diana pradėjo dar Kupiškio gimnazijoje. Tiek ankstyvosios, tiek vėlesnės jos kūrybos šaltinis - emocijos. Ankstyvojoje kūryboje tie išgyvenimai asmeniniai. Visuomeninės temtikos ten nėra, nei okupacijos, nei karas tarsi jos nepalietė. Tačiau pokario metai daug ką pakeitė. Rūsti gyvenimo tikrovė ją įsuko į savo verpetą. Jos išgyvenimai ėmė sutapti su daugelio Lietuvos žmonių išgyvenimais. Brangių artimųjų praradimas, gimtojo lizdo išdraskymas, meilė be ateities perspektyvų, tragiškas gimtojo krašto likimas ir noras jį pakeisti žadino daugeliui Lietuvos žmonių panašius jausmus. Todėl vis dažniau Dianos Glemžaitės eilėraščiuose žodį "aš" keičia "mes". Atsisakiusi asmeninės laimės ir paaukojusi jaunas dienas rezistencinei kovai, poetė tampa ne vien savo, bet ir visų kovotojų išgyvenimų reiškėja. Visiems jiems būdingas noras gyventi, mylėti, džiaugtis, tačiau tikrovė buvo kitokia ("Jaunystės juokas ir daina kažkur toli palieka/ Už tų liūdnų, klaidžių kelių, nykių mirties nakčių"), dėl to kartais slegia neviltis ("Norėtųs eit, norėtus verkt, tamsoj nakty ištirpt"), bet tikėjimas pasirinkto kelio teisingumu suteikia jėgų ("Mes mokėsim numirt giedrą veidu ir tvirta dvasia"). Eilėraščiuose ryški pasipriešinimo kovų pergalės vizija ir sykiu tragiška nuojauta, jog jie nebepamatys:

Būk pasveikinta, Saule,
pakilus virš žemės,
Būk pasveikinta, tyto
šviesa!
Šaukiam mes čia pro vėliavų miną neramią,
Šaukiam mes po veikna
žalia...

Pagrindinės Dianos poezijos temos - meilė ir mirtis yra padiktuotos konkrečių kasdieninių išgyvenimų. Žuvus vyro broliui Jonui, poetė skiria jam eilėraštį "Vėjui", raše seserai, sielvartaujančiai, kad "net skepetaitę nuo galvos nugobus" negali užkloti basų žuvusio brolio kojų... Ne viename Dianos eilėraštyje kartojami žodžiai "Mes mokėsim numirt" - ne tuščia poza, o nešinykstanti realybė. Poetė klausia ir sykiu teigia: "Už laukiamą rytą/ Ar nemokame savo krauju?" Ir pati už tėvynės laisvę atidavė savo gyvybę.

Elena
VAJEGIENĖ

Prie Nemunėlio. 1995, kovas.

IR DAINUOJA APIE KAPĄ SAULĖS TROKŠTANTI ŠIRDIS

Tai eilutės iš jaunos partizanės Dianos Glemžaitės eilėraščio... Jos nusako šios tragiško likimo poetės kūrybos nuotaikas ir tematiką.

Pokario metais partizanų kūryba plito pogrindinėmis sąlygomis, bet buvo plačiai žinoma ir dainuojama. Atkūrus Nepriklausomybę, ji imta rinkti ir spausdinti įvairiuose leidiniuose. Ta kūryba turi ne vien istorinę ir pažintinę reikšmę, tarp partizanų buvo talentingų ir kūrybingų žmonių. Jų rašytinis palikimas turi ir literatūrinę vertę. Atsiranda pasišventėlių, kurie imasi rengti rezistentų kūrybos rinkinius ir organizuoja jų leidimą. Taip pasirodė Virginijaus Gasiliūno 1993 m. parengti rotaprintu padauginti vieno iš gabiausiųjų rezistentų Broniaus Krivicko "Raštai", o 1994 m. Vytauto Ambrazo pastangomis Mokslų ir enciklopedijų leidykla išspausdino jaunos, nesulaukusios nė 23-jų metų, Dianos Glemžaitės eilėraščių knygą "Mes mokėsim numirt".

Kadangi Dianos Glemžaitės gyvenimas susijęs su Rokiškio kraštu, o rokiškėnai mažai apie šią poetę žino, nes mūsų knygyne nėra jos knygos, o centrinė biblioteka tegavo vienintelį egzempliorių, noréčiau nors trumpai supažindinti su jos biografija ir kūryba, liudijančia, kaip sovietinės okupacijos metais lūžo ir dužo žmonių likimai, o tauta prarado ne vieną talentingą kūrėją. Daugiausia žinių apie Dianą randame įžanginiame jos knygos straipsnyje, kurį parašė Vytautas Ambrazas ir Vidmantas Jankauskas. Padedami giminių artimųjų, bendražygių, jie surinko išlikusius jos eilėraščių rankraščius bei jų nuorašus. Taip susidarė virš pusantro šimto eilėraščių knyga.

Diana gimė 1926 m. gruodyje garsioje kupiškėnų Glemžų giminėje: jos tėvo brolis Jonas buvo prieškarinės Nepriklausomos Lietuvos kooperacijos veikėjas, Pieno centro direktorius, tėvo pusbrolis, irgi Jonas, - Rericho draugijos narys, o pusbrolio seserys Elvyra ir Mikalina Glemžaitės - garsios kraštotyrininkės, etnologės. Abu Dianos tėvai kilę iš Kupiškio krašto, bet Diana gimė Degučiuose, Zarasų rajone, nes tėvas, būdamas girininkas, dirbo įvairiose Lietuvos vietovėse. Degučiai buvo pirmoji jo darbovietė, o Diana - pirmagimė dukra. Netrukus tėvai persikėlė į Vebriūnų girininkiją netoli Šaulių. Čia prabėgo Dianos kūdikystė. Po kurio laiko jos tėvui teko perimti paveldėtą stambų ūkį Palėvenėlėje, todėl jis persikėlė arčiau gimtinės: 1935 m. į Panemunį, o po metų įsikūrė Narteikiuose, Pandėlio girininkijoje. Diana baigė Pandėlio pradinę mokyklą, po to tęsė mokslą Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje. Šeimai apsigyvenus Palėvenėlėje, paskutiniąsias dvi gimnazijos klases ji baigė Kupiškyje. Ten 1944 m. gavusi brandos atestatą, išvyko į Kauną, kur universitete studijavo lietuvių k. ir literatūrą, kartu lankė ir Kauno taikomosios dailės institutą. 1944 m. pabaigoje buvo suimtas jos tėvas, apkaltintas palaikęs ryšius su partizanais ir nuteistas penkeriems metams. Diana įsitraukė į rezistencinę veiklą. Turbūt pajutusi, jog yra sekama, 1947 m. pavasarį metė studijas ir grįžo į tėviškę, palaikė ryšius su Alizavos, Pandėlio, Kupreliškio apylinkių partizanais, kuriems vadovavo Jonas Šidlauskas ir Jonas Baltušis.

1948 m. pavasarį į Sibirą buvo išvežta Dianos motina su jaunesniaisiais broliais ir seserimi. Nebeliko namų, kuriuose galėtų prisiglausti. Turbūt tada Diana galutinai apsisprendė sujungti savo likimą su miško broliais. Ji ištekėjo už partizano Juozo Bulovo, kilusio nuo Žiobiškio, lankiusio Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnaziją. Juos klojime sutuokė Alizavos klebonas Juozas Merkys. Kurį laiką Diana dar slapstėsi, prisidengusi svetima rusiška pavarde, vadino save Maruška. Po kurio laiko išvažiavo į Kauną, nes laukėsi kūdikio. Apsistojo pas giminaitę Elvyrą Glemžaitę-Dulaitienę, kuri vargais negalais paguldė ją į ligoninę. Dukra gimė negyva - sunkių išgyvenimų pasekmė. Po to Diana Kaune ilgai neužsibuvo: per daug rizikinga, nesinorėjo artimiems žmonėms užtraukti pavojaus. Grįžo į tuos kraštus, kur po miškus klajojo jos vyras Juozas. Ilgą laiką nepavyko su juo susitikti. 1949 m. pavasarį žuvo nemažai alizaviškių partizanų, rudeniop jų vadas J. Šidlauskas. Likusiam nedideliam partizanų būreliui ėmė vadovauti Dianos vyras Juozas. Susisiekusi su juo, Diana apsisprendė visam laikui išeiti į mišką. Ji neklausė nei vyro, nei draugų, kurie tam nepritarė. 1949 m. lapkričio 2 d. per Vėlines atsisveikinę su artimaisiais, likę gyvi partizanai patraukė į Rokiškio pusę. Tarp Žiobiškio ir Juodupės esančiame Plunksnočių miške jie jau buvo išskasę žeminę, kurioje tikėjosi peržiemoti. Prie jų prisidėjo dar vienas, kaip glamonėjanti ranka".

1994 m., padedant rezistencinių kovų dalyviui Kostui Jasinevičiui, žuvusiųjų artimųjų, ypač sesers Elenos Bulovaitės-Žiobrienės ir jos brolių, pastangomis bei lėšomis Plunksnočių miške, partizanų žūties vietoje, pastatytas ir pašventintas Vyčio kryžius.

Žuvusios Dianos Glemžaitės kūryba ir toliau plito. Ir ne vien po tėviškės apylinkes. Ji buvo spausdinama LLKS pogrindinio leidinio "Prie rymančio Rūpintojėlio" 1952-53 m. numeriuose. Per juos pasiekė net Suvalkiją. Tai liudija faktas, jos 1991 m. išleistame Vakarų Lietuvos partizanų eilėraščių ir dainų rinkinyje "Kovos keliu žengiant" yra įdėti slapyvardžiu pasirašyti 3 Dianos eilėraščiai.

O rašyti Diana pradėjo dar Kupiškio gimnazijoje. Tiek ankstyvosios, tiek vėlesnės jos kūrybos šaltinis - emocijos. Ankstyvojoje kūryboje tie išgyvenimai asmeniniai. Visuomeninės temos ten nėra, nei okupacijos, nei karas tarsi jos nepalietė. Tačiau pokario metai daugką pakeitė. Rūsti gyvenimo tikrovė ją įsuko į savo verpetą. Jos išgyvenimai ėmė sutapti su daugelio Lietuvos žmonių išgyvenimais. Brangių artimųjų praradimas, gimtojo lizdo išdraskymas, meilė be ateities perspektyvų, tragiškas gimtojo krašto likimas ir noras jį pakeisti žadino daugelius Lietuvos žmonių panašius jausmus. Todėl vis dažniau Dianos Glemžaitės eilėraščiuose žodį "aš" keičia "mes". Atsisakiusi asmeninės laimės ir paaukojusi jaunas dienas rezistencinei kovai, poetė tampa ne vien savo, bet ir visų kovotojų išgyvenimų reiškėja. Visiems jiems būdingas noras gyventi, mylėti, džiaugtis, tačiau tikrovė buvo kitokia ("Jaunystės juokas ir daina kažkur toli palieka/ Už tų liūdnų, klaidžių kelių, nykių mirties nakčių"), dėl to kartais slegia neviltis ("Norėtųs eit, norėtus verkt, tamsoj naktų ištirpt"), bet tikėjimas pasirinkto kelio teisingumu suteikia jėgų ("Mes mokėsim numirt giedru veidu ir tvirta dvasia"). Eilėraščiuose ryški pasipriešinimo kovų pergalės vizija ir sykiu tragiška nuojauta, jog jie nebepamatys:

Būk pasveikinta, Saule,
pakilus virš žemės,
Būk pasveikinta, ryto
šviesa!
Šaukiam mes čia pro vėliavų minią neramią,
Šaukiam mes po veléna
žalia...

Pagrindinės Dianos poezijos temos - meilė ir mirtis yra padiktuotos konkrečių kasdieninių išgyvenimų. Žuvus vyro broliui Jonui, poetė skiria jam eilėraštį "Vėjui", rašo seseriai, sielvartaujančiai, kad "net skepetaitę nuo galvos nugobus" negali užkloti basų žuvusio brolio kojų... Ne viename Dianos eilėraštyje kartojami žodžiai "Mes mokėsim numirt" - ne tuščia poza, o neišnykstanti realybė. Poetė klausia ir sykiu teigia: "Už laukiamą rytą/ Ar nemokame savo krauju?" Ir pati už tėvynės laisvę atiduoda savo gyvybę.

Elena VAJEGIENĖ

Diana GLEMŽAITĖ

MES MOKĖSIM NUMIRT II

Mes mokėsim numirt, jei Tėvynė aukos reikalauja.
Nesuriš mūs gretų nieks vergovės pikta grandinė.
Neišmokom sulinkt prieš ateivių įstatymą naują:
Savo brolį parduot - dar visi neišmokome, ne!

Kraštą ginsime šį, kaip senovėje protėviai gynė,
Balsą žemės gimtos išnešioję giliausiai širdy.
Nors laukai ir keliai pavergtųjų dejone nutvinę
Kur klausysies - aplink svetimųjų žingsnius tegirdi.

O juk bus dar diena, kai pro vėliavų plazdantį mišką
Baltas vytis pakils ir padangėj aukštoj suspindės!
Mūsų kraujas giedos pro gimtinės veléną šiltriškęs
Ir ant kapo nykaus šviesios taurės lelijų žydės...

Pradundės traukiniai, išsivežę jaunatvišką dalią,
Visi monai išdils tarsi pjautuvas dyla dečios.
Grįžę mūsų tėvai, mūsų sesės iš Komi, Uralo,
Atsiklaupę čionai, verkdami gimtą žemę bučiuos.

Mes mokėsim numirt ne už svetimą mintį ar žodį,
Ne už tuos, kurie skriaus, dengdami viską melo tamsa,
Tik už rytą, kuris laisvės saulę didingą, parodys -
Mes mokėsim numirt giedru veidu ir tvirta dvasia.
1949 VIII

ŽUVUSIAM VĖJUI I

Vai, kad ne tas klevas tėviškės palaukėj,
Ne žali arimai, ne baltieji sodai,
Ar tu būtum ėjęs čia, kur nieks nelaukia,
Kur numiršta svajos, kur užgęsta godos.

Neša sniegą vėjas Tau ant balto veido,
Tau ant nuogo kūno neša sniegą vėjas.
Tu tyli šiai žemei viską jau atleidęs,
Viską atidavęs, viską atmylėjęs.

Neateis sesutė, motina ar brolis, -
Nepapuoš Tau kapo garbanotos rūtos,
Tik naktis paskendus ašarų karoliuos
Prie Tavęs prislinkus, vieniša išklūpos.
1948 XI 17

JEI NAKTIS ŠI PASKUTINĖ

O jaunyste! Kelkim puotą!...
Džiaugsmo akys ryt raudos...
- Viskas buičiai atiduota,
Viskas viskas atsapnuota,
Atmylėta, atbučiuota...
Tos auksinės valandos...

Lai ruduo, lai krinta lapai,
Lai visus takus užkris...
Svaigiai saldų žemės kvapą
Neša mirštantieji lapai,
Ir dainuoja apie kapą
Saulės trokštanti širdis.

Šok, o šok, tarsi laukinė
Svaigstanti audra lakia...
Jei naktis ši paskutinė,
Deki laimę apkabinus
Ir žibintus užgesinus.
Mirk tyli rudens take.

Prie Nemunėlio. 1995, kovas

„Prie Nemunėlio" redaktorių Alfonsą Keliuotį palydėjus

(Tęsinys. Pradžia Nr. 70)

Gyvenimas priverte Alfonsą Keliuotį pasirinkti mokytojo profesiją, apie kurią anksčiau negalvojo, ir dirbti pedagoginį darbą 36-erius metus, iki 1980-ųjų rudens. Ilgiausiai jis mokytojavo dabartinėje J.Tumo - Vaižganto vidurinėje mokykloje, per tą laiką pakeitusioje net kelis pavadinimus. Teko dirbti ir Švietimo skyriaus metodinio kabinetovedėju, ir Neakivaizdinėje mokykloje. Sulaukęs 63-ejų metų, kad gautų visą pensiją, įsidarbino kaime, Žiobiškio mokykloje, į kurią arba iš kurios ne kartą jam tekdavo 11 kilometrų keliauti pėsčiomis.

Jis visada būdavo gerai nusiteikęs, bet laimingiausias - kalbinamas apie savo poeziją. Tik ne daug kuo galėjo pasidžiaugti sovietmečiu. Prieš karą dalyvavęs įvairiuose Lietuvos miestuose vykstančiuose literatūros vakaruose, išleidęs „Nerūpestingą berniuką", karo metais parengęs „Medaus pilstytoją", bet artėjant frontui nebespėjęs jo išleisti, dabar ilgam turėjo užmiršti kelią į leidyklas. Keliuočių pavardė atsidūrė nepageidaujamųjų sąraše. Alfonso Keliuočio eilėraščių nenorėjo spausdinti respublikiniai literatūros laikraščiai ir žurnalai. Teko tenkintis rajoninio laikraščio puslapiais ir Rokiškyje vykstančiais literatūros vakarais, o dar dažniau - mokytojų pobūviais.

Iš dešinės stovi Alfonsas Keliuotis, jo žmona ir brolis Juozas (nuotrauka daryta apie 1967 m.).

Širdis ir protas ieško atgalvos

Taip poetas Alfonsas Keliuotis populiarėjo Rokiškyje ir buvo pradėtas pamiršti kultūros centruose, o augančiai literatų kartai ten net nežinomas. Tik politinio atšilimo metais, septintajame dešimtmetyje, kai įvairiose antologijose buvo pradėta spausdinti emigracijos poetų kūryba, prisimintas ir jis, Alfonsas Keliuotis. „Lietuvių poezijos" dvitomyje buvo išspausdinti 2 jo eilėraščiai („Pavasarisveikia" ir „Joninės"), antologijoje „Graži tu, mano brangi Tėvyne" - vienas trumputis - „Medaus pilstytojas". Ir tik 1985-aisiais „Poezijos pavasaryje" poeto E. Matuzevičiaus pastangomis įdėtas jau visas pluoštelis jo eilių. Tenai E. Matuzevičius, pristatydamas Alfonso Keliuočio kūrybą, tiksliai ją apibūdino: „A. Keliuočio poezija - nuotaikinga, vaizdinga, kupina kaimo aplinkos realijų. O kai kur šmėsteli ir miesto motyvai. Netrūksta ir staigių posūkių, ir šypsenos, ir ironijos. A. Keliuočio eilėraščiuose yra tam tikro geruirdiško pirmapradiškumo, „kaimietiškumo", gal net naivaus primityvizmo. Ir tai simpatiška, miela, kai širdis ir protas ieško atgaivos šio nervingo amžiaus sumaitytyse". Ar tik ne šie E. Matuzevičiaus žodžiai bus paskatinę A. Keliuotį bandyti laimę „Vagos" leidykloje, kur tada direktoriumi dirbo buvęs jo mokinys Algirdas Pekeliūnas. Atnešti rankraščiai buvo sutikti gana abejingai. Kažkas iš ten dirbusiųjų net jam pasakęs, jog tuos eilėraščius bus galima išleisti tik po jo mirties, kaip literatūrinį palikimą.

Jei gražu – tedainuoja

Tik atkūrus nepriklausomybę, 1991 m. pagaliau pasirodė jo ilgai vajotoji „Klajūnė liepsnelė". Kadangi šį rinkinį poetas buvo pradėjęs ruošti dar sovietmečio sąlygomis, gyvenimui pasikeitus, rinkinys liek tiek paredaguotas, papildytas naujais eilėraščiais. Dėl to atsirado kai kurių kuriozų. Apskritai negalima tikėti ir kai kurių kitų eilėraščių parašymo datomis. Stengdamasis, kad visuose skyriuose būtų panašus eilėraščių skaičius, poetas su jais elgėsi tikrai kaip „nerūpestingas bernickas". Jam atrodė visai nesvarbu, kada sukurtas eilėraštis. Neėmė į galvą ir to, kad radijo transliuojamuose pageidavimo koncertuose dainuoja gerokai iškraipytas jo „Joninės" su pridėtais svetimais posmais ir kitokiais pagražinimais. Anksčiau „Joninės" vadino liaudies daina, dabar jau pranešta, kad tai Alfonso Keliuočio žodžiai. Toks pat iškraipytas tekstas įdėtas ir 1994 m. išleistame rinkinyje „Dainuokim". Tačiau dėl to Alfonsas neprotestavo, buvo laimingas, kad jo daina žmonių mėgiama, o jeigu jiems taip esą gražiau, tedainuoja, kaip jiems patinka. Toks jau atlaidus, geranoriškas, be jokių pretenzijų buvo Alfonsas Keliuotis, kol leido jėgos, aktyviai dalyvavęs rokiškėnų kultūriniame gyvenime.

„Prie Nemunėlio"

Kai Rokiškyje 1989 m. įsisteigė Lietuvos kultūros fondo skyrius ir jo pirmininkas Petras Blaževičius pasiūlė redaguoti sumanytą leisti laikraštį „Prie Nemunėlio", Alfonsas, nors jau turėjo 78-erius metus, be jokių atsikalbinėjimų sutiko ir entuziastingai ėmėsi darbo. Tuoj parašė ilgą straipsnį: „Rūpinkimės savo krašto kultūra ir jos paminklais", kur išdėstė šio leidinio tikslus ir uždavinius, telkė bendradarbius. Į kitus numerius įdėjo savo atsiminimus apie Vaižgantą, pagal Gaškos surinktą etnografinę medžiagą savo parašytus „Pagoniškas vestuves", kurios ankščiau buvo suvaidintos Pandėlyje. Išspausdino ir brolio Juozo atsiminimų ištraukų. Mūsų laikraštį redagavo, kol leido jėgos. Bet amžius ir liga darė savo... Gerai, kad rokiškėnas Gintautas Dainys dar suskubo nufilmuoti Alfonsą Keliuotį tėviškėje, literatūros vakare, pokalbius su juo, buvusių mokinių bei bendradarbių pasakojimus apie jį ir paskutiniąją jo kelionę bei atsisveikinimą su joo Rokiškio kapinėse. Filmuota medžiaga yra saugoma Rokiškio centrinėje bibliotekoje. Čia yra ir paties Alfonso Keliuočio autobiografija ir jo atsiminimai. Visa tai ir jo išleista poezija neleis užmiršti ne tik mums, bet ir būsimoms kartoms šio įdomaus neeilinio žmogaus, tipiško rytų aukštaičio, kurį išaugino ir priglaudė Rokiškio žemė.

Elena VAJEGIENĖ

P.S. Straipsnis buvo spausdintas Lietuvos kultūros fondo Rokiškio rajono visuomeninės tarybos leidinyje „Prie Nemunėlio" (Nr.12).

Vytauto Vajegos nuotr.

Panevėžio rytas. 1995, balandžio 12.

BALĮ SRUOGĄ PRISIMINUS

Atvažiuodama 1944 m. rudenį į Vilnių studijuoti lietuvių literatūros, jau nemažai žmonių apie B. Sruogą buvau girdėjusi visas jo dramas ir nemažai straipsnių apie lietų bei literatūrą. Be to, iš tų pačių girdėjusi apie rašytoją iš jį pažinojusių žmonių. O kadangi mano seserų lova po to, kai profesorių suėmė, kelis mėnesius gyveno pas V. Sruogienę, tai ir jo kančios koncentracijos stovykloje nebuvo svetimos. Tačiau gyvo B. Sruogos nebuvau matiusi. Kai 1945 m. pavasarį jis grįžo iš konclagerio, pasklido kalbos, kad gal būt B. Sruoga dėstys universitete. Todėl nekantriai jo laukėme. Tačiau profesorių pamatyti teko pamačiau ne auditorijoje, o Katedros aikštėje. Žengė jis, visa galva aukštesnis už kitus praeivius, apsisiautęs juoda pelerina, užsidėjęs juodą skrybėlę, pasiramščiuodamas lazdą, labai sulysęs, bet liesus. Plačioje pakaruoto praeivių minioje atrodė tarsi iš kitos epochos...

1945 m. rudenį B. Sruoga Rašytojų sąjungos namuose skaitė ištraukas iš "Dievų miško". Niekame ir mes, kiti studentai, įspūdis buvo milžiniškas. Ilgai po to persekiojo košmariški vaizdai. Teko vėliau girdėti aktorius skaitant ir pačiai perkrimsti "Dievų mišką", tačiau pirmas įspūdis ryškiausias. Galbūt dėl to, kad skaitė autorius, pats visa tai patyręs. Šiurpas nuvidavo per kūną, kada jo balse nuskambėdavo skausmi ironija, pasibaigymas iš teriamos žmogaus didybės ir vėliau buvo labai keista ir nyku, kad šitą knygą, parašytą konclagerio pragarą praėjusio žmogaus, kritikavo tie, kurie nieko panašaus nebuvo išgyvenę.

Universitete B. Sruoga skaitė visiems filologams romantizmą, ruistams - "Rusų literatūrą", anglistams - apie Šekspyro laikų anglų teatrą. Man buvo privalomos tik romantizmo paskaitos, bet nuėdavau ir pas stavistus, ir išrinkau išklausiau kursą su anglistais. Tokia buvau ne aš viena. Dalis lituanistų, suprasdami, kas yra B. Sruoga, eidavo į jiems nepriklausančias paskaitas.

Įsiminė jo paskaitoms būdinga ironija. Pasišaipydavo iš romantikų ir jų kūrybos. Dažnai jo balse girdėjai potekstę: ak, kokie mes vargšai, bet ženklus, svarbiausius reiškinius gyvenime fiksuojantieji kūrybos bruožus. Tuo tarpu B. Sruoga nevengė ir intymių rašytojų išgyvenimų, ir net anekdotų.

Šiųmėn jis ir iš savęs. Atsimenu, kaip, pradėdamas rusų literatūros kursą slavistams, sakė skaitąs tik apie nuostabią kūrybą, su gyvais gerais nepasidėlei, kas iš jų dar liekia. Gali vėliau nuo jų ir per save gauti. Kitfangi slavistų susirinkdavo labai nedaug (veikiausiai žmonių), todėl jis artimiau su jais bendravo. Jei, skaitydamas romantinių vilų spec. filologams, jis tarsi nematydavo klausytojų, tai čia pasikalbėdavo, nukrypdamas nuo paskaitos. Niekad patrėšdavo, kad nieko gero nuveikti nebespės, kad greitai "nuspręgs". Anekčiau gilaudžiai bendravęs su studentais teatro seminare, atrodo, įgėjęs artimesnių ryšių. Vieną syki, nenutsimenu, kuri studentė per rusų literatūros paskaitą pasiūlė paskaityti savo eilėraščių. Profesorius sutiko. Išklausęs pasakė, jog skamba neblogai, bet tai dar ne poezija. Kviete rašančiuosius užeiti pas jį į namus, atsineštį savo kūrybos. Nežinau, ar kas buvo nuėjęs. Aš nedrįsau, nenorėjau pakenkti ir taip ne visai "patikimo patikimam" rašytojui. Juk ir pati buvau ne iš patikimųjų.

Atsimenu paskutinę jo paskaitą pas anglistus. Jis atsisveikino, pasakęs, kad daugiau paskaitų neskaitysiąs, nes visai sukrypusi sveikata. Tada atsistojo mūsų kurselės Leonas Gineitis ir visų vardu padėkojo profesoriui už tokias įdomias ir gilias paskaitas. Bet Sruoga be galo susijaudino. Negalėjo pamiršti daug pasakančių jo žodžių: "Esu laimingas, kad dar noro kuo gausiau daugingas būti..." Ir vėl kvietė pas jį lankytis, ir vėl turbūt neiko nenuėjo...

Žinia apie B. Sruogos mirtį mums buvo tarsi į akis trenkęs nuoviestas pagalys. Siaubingas, kažkaip nesuvokiamas. Nors kažkuri nuovokė, kad jau nieko nuveikti nebegalima... Tai rusistėms - persenė brangiam profesoriui vainikus, ir tik ašaudimus. Bet kur rasti ašarų? Kažkur atsimenu, kad netoli universiteto viename kieme augo ašuolas. Nuojom. Bet vos tik pradėjome laužti šakas, mus išvijo. Teko patraukėme į kitą aikštės (tada Napoleono, dabar Gaukančių) pusę, kur buvo karininkų namai (dabar menų darbuotojų). Buvom vienos merginos - IV kurso lituanistės. Tačiau karininkų ruoniukės, kaltos... Nors kažkuri nuovokė, kad jau nieko nuveikti nebegalima... Tai rusistėms - persenė brangiam profesoriui vainikus, ir tik ašaudimus. Bet kur rasti ašarų? Kažkur atsimenu, kad netoli universiteto viename kieme augo ašuolas. Nuojom. Bet vos tik pradėjome laužti šakas, mus išvijo. Teko patraukėme į kitą aikštės (tada Napoleono, dabar Gaukančių) pusę, kur buvo karininkų namai (dabar menų darbuotojų). Buvom vienos merginos - IV kurso lituanistės. Tačiau karininkų ruoniukės, kaltos... Nors kažkuri nuovokė, kad jau nieko nuveikti nebegalima... Tai rusistėms - persenė brangiam profesoriui vainikus, ir tik ašaudimus. Bet kur rasti ašarų? Kažkur atsimenu, kad netoli universiteto viename kieme augo ašuolas. Nuojom. Bet vos tik pradėjome laužti šakas, mus išvijo. Teko patraukėme į kitą aikštės (tada Napoleono, dabar Gaukančių) pusę, kur buvo karininkų namai (dabar menų darbuotojų). Buvom vienos merginos - IV kurso lituanistės. Tačiau karininkų ruoniukės, kaltos...

Maršrute prie B. Sruogos karsto. Stovi A. Sprindis, I. Cieška, P. Dievinis, A. Jonynas.

Balį Sruogą prisiminus

(Atkelta iš 4 psl.)

prisidėjo Regina Mikšytė. Ir mes, trys studentės, nuėjome į Rašytojų namus, kur B. Sruoga buvo pašarvotas. Pasiėkėjo, jog vešionis vis dėlto nebuvo vienas - gretimame kambaryje sėdėjo du prieš karą buvę jo studentai, teatro seminaro dalyviai: Vytautas Maknys ir Antanas Vengris. Jie kažkodėl būtil prie mirusiojo vengė. Mes prisėdėjome prie jų, retkarčiais pasėdėdamos ir prie B. Sruogos. Buvę studentai daug papasakojo apie B. Sruogą. Deja, po tiek metų tie jų pasakojimai užsimiršo. Vidurnakty (o gal vėliau) į Rašytojų namus užėjo Partijos instituto direktorius R. Šarmaitis ir (neatmenu) ar vienas, ar du nepažįstami vyrai. R. Šarmaitis domėjosi, kas mes tokios (vyrus pažino). Neatmenu, kuris iš jų pasiėkino, kad mes studentės.

Netrukus B. Sruoga pradėjo tirti ir iš burnos ir nosies ėmė tekėti skystis. Atrodė kraupiai. Kas daryti? Vyrai nė artyn. Tada Regina M. atsinešė lignino, ir mes, kaip mokėdamos, atlikome savo profesorių paskutinį patarnavimą. Rytą velionio vos belilpo karstė. Ateję Rašytojų Sąjungos atstovai pamatė kiaikai "besišypsantį" savo kolegą. Tai buvo paskutinis B. Sruogos "pokštas" gyviesiems, kurie dažnai jam buvo žiaurūs ir nelabai teisingi.

Karstas buvo skubiai užkaltas. Ir nežinia, ar dėl to, ar kad jau labai neramūs buvo studentai, laidotuvės įvyko anksčiau nei buvo skelbta. Nežiūrint to, į laidotuves susirinko minios žmonių. Mes, studentai, rikiavomės prie universiteto. Staiga pamačiau, kad dėbininkų paranglamasis fakultetas nuošiais nešė vainikus su popierėnemis gėlėmis. Man tai atrodė tiesiog šventvagystė. Nepajutau, kaip nulėkiau į universiteto profsąjungos (o gal komjaunimo) komitetą ir išdrožiau ilgiausią prakalbą apie nepagarbą profesoriui. Į mane pažiūrėjo kaip į "trenktą" ir, aišku, niekas nepasikeitė. Gatvėje išsirikiavo ilgiausia eisena vainikų, o paskui karstą - lydėtoją. Šaligatviuose stovėjo būriai žmonių. Eismas buvo sustabdytas. Tvarkai palaikyti Pylimo gatvės pakraščiu ejo pranešiai kareiviai.

Sunkvežimyje prie karsto, papuošto chrizantemomis, garbės sargyboje stovėjo studentai lituanistai: Adolfas Sprindis, Ambraziejus Jonynas, Paulius Dieninis, Ipolitas Cieškis. Per laidotuves, kai jau visi suėjo į kapines, sujojo ant arkli ir "apsauga", kuri visą kelią lydėjo eisenę. Ji liko kapinėse prie vartų. Nuotaika buvo prislėgta. Nejaugi ir mirės maištingasis B. Sruoga kažkam dar baisus?...

Diena buvo giedra ir šilta. Rudens saulė palydėjo į paskutinę kelionę šviesų ir dorą žmogų, kuriam buvo atviginta fizinėm ir dvasinėm kančiom...

Parėjusi iš laidotuvių, paveikta patirtų įspūdžių, parašiau eilėraštį

IV kurso lituanistų valinkas. Neša E. Naginskaitė, J. Jurčius, A. Mockus ir R. Mikšytė.

RUDUO KAPINĖSE

Dega saulė tylioj miršlančiam lape.
Greitai viską pilnuma drumzli užklos.
Nesuspėję pardegt saulės spindulial
Krinta lapeis ant senų kapų žolės.
Ir plevena kaip liepsnelės iš gilių
Paskiptim suatingusios žmonės...

Blaškos liepsnos miršlančioj kapų žolėj.
Tai maišingas troškulys iš žemės plėšias...
Tai nespėję pardegt saulės spindulial

Toks simboliškas rudens kapinėse.
Ir baugina, ir graudina ji mane:
Iš kapų užsileptas sėkusmas kelias,
Lokia medžių kruvinais lapeliais
Ir pajuosta žemės šalnose.

Elena NAGINSKAITĖ-VAJEGIENĖ

Prie Nemunėlio. 1996, rugpjūtis.